

De rechterlijke macht

Karel Velle en Paul Drossens

1. Bibliografie

- ALEN (A.), DE VALKENEER (C.), TILLEMAN (B.). *Het Belgisch gerechtelijk systeem*. Brussel, 1992.
- BERGER (E.). *La justice pénale sous la Révolution. Les enjeux d'un modèle judiciaire libéral*. Rennes, 2008.
- BOUDREZ (F.) i.s.m. DE SMET (S.). *De jeugdrechtbank en rechtsvoorganger. Organisatie, taken, bevoegdheid en archiefvorming (1912-2000)*. Brussel, 2002.
- CAMBIER (C.). *Principes du contentieux administratif. T. I. Le juge dans l'État. Le contrôle judiciaire de l'administration*. Brussel, 1961.
- CEREXHE (E.), VAN BOXSTAEL (J.-L.). *Introduction à l'étude du droit. Les institutions et les sources du droit*. Brussel, 1992.
- COPPENS (C.). Het Tribunal civil du département de l'Escaut en de Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent: een bijdrage tot de studie van de burgerlijke rechtspraak in de periode 1796-1830, in GERIN (P.), ed. *Droit, histoire et société*, themanummer van *BTNG*, 1981, p. 1-51.
- CROMHEECKE (M.), VANDE LANOTTE (J.). Een overzicht van administratieve rechtscolleges, in *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1995, p. 547-556.
- DECLERCQ (R.). *Onderzoeksgerechten*. Gent, 1993.
- DE HERT (P.), VANDERBORGHT (J.). Magistraten met aanleg voor politiewerk: de nationale magistraten, in *Vigiles. Tijdschrift voor Politierecht*, 1996, p. 1-19.
- DEPOORTERE (R.). *La juridiction militaire en Belgique 1796-1998. Compétences et organisation. Production et conservation des archives*. Brussel, 1999.
- DEPOORTERE (R.). *Les cours d'appel en Belgique et leurs prédécesseurs en droit 1795-1999. Compétences et organisation. Production et conservation des archives*. Brussel, 1999.
- DESCHIEPPER (T.). *De nieuwe wet-Franchimont*. Deurne, 1998.
- DE SMET (B.). De justitie in de steigers. Beschouwingen over het ontwerp Franchimont als steunpijler van een moderne gerechtelijke constructie, in *Panopticon*, 1997, p. 209-220.
- DE SMET (B.). *Jeugdbeschermingsrecht in hoofdlijnen*. Antwerpen, 2007.
- DEVOLDER (C.). *De Verenigde Departementen onder Frans Bewind: de constitutionele instellingen van het Directoire*. Brussel, 1997.
- FIJNAUT (C.), VAN DAELE (D.), eds. *De hervorming van het openbaar ministerie*. Leuven, 1999.

- GADEYNE (G.). *De Rechtbank van Eerste Aanleg (en voorlopers). Organisatie, taken, bevoegdheid en archiefvorming (1794-1992)*. Brussel, 1997 en 2001, 2 dln.
- De gerechtelijke politie bij de parketten. 1919-1969*. Brussel-Nijvel, z.j. (1970).
- GEVAERT (P.). *Het gerechtelijk onderzoek*. Gent, 2006.
- GILISSEN (J.). L'ordre judiciaire en Belgique au début de l'indépendance (1830-1832), in *Journal des Tribunaux*, 15 en 22 okt. 1983, kol. 565-574, 585-596.
- GOEDERTIER (G.), VANDE LANOTTE (J.). *Overzicht van het publiek recht*. Brugge, 2007.
- GORIS (R.). La juridiction consulaire. Ses origines, son organisation et son activité, in *La Vie économique et sociale*, 1953, p. 1-23.
- HEIRBAUT (D.), ROUSSEAU (X.), VELLE (K.), eds. *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden. Histoire politique et sociale de la justice en Belgique de 1830 à nos jours*. Brugge, 2004.
- HOLTHOFER (E.). *Beiträge zur Justizgeschichte der Niederlande, Belgiens und Luxemburgs im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt-am-Main, 1993.
- HUTSEBAUT (F.). De "grote" wet Franchimont: opnieuw een voorstel tot hervorming van het strafprocesrecht, in *Vigiles. Tijdschrift voor Politierecht*, 2003, p. 33-38.
- JANSSEN (C.), VERVAELE (J.), SCREVEN (R.). *Le ministère public et la politique de classement sans suite*. Brussel, 1990.
- JANSSENS (R.). Het Hof van Cassatie van België: enkele hoofdmomenten van zijn ontwikkeling, in *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 1977, p. 95-116.
- La Justice en Belgique / Justitie in België*. Brussel, 2008.
- LOGIE (J.). *Les magistrats des cours et des tribunaux en Belgique. 1794-1814. Essai d'approche politique et sociale*. Genève, 1998.
- MAGITS (M.). De wet van 9 april 1842 houdende de oprichting van meerdere werkrechtshoven: een rechtshistorische bijdrage, in *Liber amicorum Prof. em. E. Krings*. Gent, 1991, p. 691-701.
- MUYS (E.). *De rechtbank van koophandel (1798-1999). Organisatie, bevoegdheid en archiefvorming*. Brussel, 1999.
- NANDRIN (J.-P.). *La justice de paix à l'aube de l'indépendance de la Belgique (1832-1848). La professionnalisation d'une fonction judiciaire*. Brussel, 1998.
- NEVE (M.), BERBUTO (S.). *Le nouveau droit de la procédure pénale. Loi du 12 mars 1998*. Brussel, 1998.
- ONGENA (T.). De Kamer van Inbeschuldigingstelling als controleorgaan van het gerechtelijk onderzoek. Een bespreking van de nieuwe bepalingen in de Wet Franchimont, in *Rechtskundig Weekblad*, 1998-1999, p. 490-500.
- Organisation judiciaire, in *Pandectes belges*. Brussel, 1902, dl. 72, kol. 98-260.
- Organisation judiciaire, in *Répertoire pratique du Droit belge*, dl. IX, p. 259-301.
- PEETERS (E.). Het ontstaan van de probatie in België. Een poging tot historische reconstructie, in *Panopticon*, 1982, p. 99-122.
- PETIT (J.). *Arbeidsgerechten en sociaal procesrecht*. Gent-Leuven, 1980.
- PIETERS (F.). De wetten betreffende de strafuitvoeringsrechtbanken en de externe rechtspositie van de veroordeelden: Mayday, Mayday?, in *Panopticon*, 2007, nr. 4, p. 41-56.

- PITTMVILS (K.). Alledaagse arbeidsconflicten in de Gentste textielindustrie. De praktijk van de werkrechtsheraad in de eerste helft van de negentiende eeuw, in *TVSG*, 1995, p. 181-211.
- POULLET (P.). *Les institutions françaises de 1795 à 1814. Essai sur les origines des institutions belges contemporaines*. Brussel, 1994 (anastatische herdruk uitgave 1907).
- SCHUERMANS (F.). De wet van 4 maart 1997 tot vaststelling van het College van procureurs-generaal en tot instelling van het ambt van nationaal magistraat: een daadwerkelijk instrument van criminele politiek?, in *Panopticon*, 1997, p. 317-352.
- SIRJACOBS (I.), VANDEN BOSCH (H.). *Les juridictions administratives en Belgique depuis 1795 – De administratieve rechtscolleges in België sinds 1795*. Brussel, 2006.
- TRAEST (P.). De wet van 11 juli 1994 betreffende de politierechtbanken en houdende een aantal bepalingen betreffende de versnelling en de modernisering van de strafrechtspleging, in *Panopticon*, 1995, p. 25-40.
- VANACKER (J.). De strafuitvoeringsrechtbank en de externe rechtspositie van de veroordeelden: een (recht)bank vooruit?, in *Panopticon*, 2007, nr. 2, p. 1-7.
- VAN BAUWEL (L.). *Handboek voor het burgerlijk procesrecht*. Brussel-Antwerpen-Gent-Leuven, 1934-1936, 2 dln.
- VANDE LANOTTE (J.), CROMHEECKE (M.), LEFRANC (P.). *Administratieve rechtscolleges. Een rechtsvergelijkende studie. Onderzoek naar de noodzaak tot rationalisatie en/of decentralisatie (Programma burger en rechtsbescherming)*. Brussel-Gent, 1997.
- VAN DEN WYNGAERT (C.). *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*. Antwerpen, 2006, 2 dln.
- VAN GOETHEM (H.). *De taaltoestanden in het Vlaams-Belgisch gerecht, 1795-1935*. Brussel, 1990.
- VAN HILLE (W.). *Het Hof van Beroep te Brussel en de Rechtbanken van Eerste Aanleg in Oost- en West-Vlaanderen onder het Nederlands Bewind en sinds de omwenteling van 1830 tot 4 oktober 1832*. Tielt, 1981.
- VAN LENNEP (R.). *Belgisch burgerlijk procesrecht*. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, z.j., 10 dln.
- VELAERS (J.). *Van Arbitragehof tot Grondwettelijk Hof*. Antwerpen, 1990.
- VELLE (K.). *Het Openbaar Ministerie in België (1796-1995). Organisatie, bevoegdheden en archiefvorming*. Brussel, 1995.
- VELLE (K.). *De Vredegerechten en Politierechtbanken in België (1795-1995). Organisatie, bevoegdheden en archiefvorming*. Brussel, 1995.
- Het vernieuwde strafprocesrecht: een eerste commentaar bij de wet van 12 maart 1998 tot verbetering van de strafrechtspleging in het stadium van het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk onderzoek*. Antwerpen, 1998.
- VERSTRAETEN (R.). *De burgerlijke partij en het gerechtelijk onderzoek. Het slachtoffer in het strafproces*. Antwerpen-Apeldoorn, 1997.
- VERWAEST (J.-C.). *De justitiegids: wegwijs in het labyrint van het Belgisch gerecht*. Zellik, 1998.

Voor het raadplegen van de belangrijkste wetten op de gerechtelijke organisatie bestaan enkele handige instrumenten: de verschillende uitgaven van *Les codes et les lois spéciales les plus usuelles en vigueur en Belgique* van J. Servais en E. Mechelynck, de *Wetten en besluiten betreffende de rechterlijke inrichting. Officieele tekst met de aanvullende wetten*. Brussel, z.j. (1937) en de uitgave van het Gerechtelijk Wetboek (Ger.W.) van 1967 verschenen in de verzameling *Lex Belgica*. Deze drie publicaties bevatten uitstekende trefwoordenregisters. Via de webstek van Justitie kunnen via één interface (www.ejustice.just.fgov.be/wet/wet.htm) zowel de databank met de wetgevingsindex als die met de geconsolideerde wetgeving worden geconsulteerd. De actuele versies van normatieve teksten en wetboeken, evenals een overzicht van de wijzigingen en eventuele errata, zijn via deze weg raadpleegbaar. Verdere bibliografie over de gerechtelijke organisatie en over de organisatie en bevoegdheden van het openbaar ministerie en van specifieke rechtscolleges vindt men terug in:

VELLE (K.). *Recht en gerecht. Bibliografische inleiding tot het institutioneel onderzoek van de rechterlijke macht (1796-1994)*. Brussel, 1994, dl. 2, p. 601-691.

2. De instellingen: organisatie en bevoegdheden

2.1. Algemeen

De gerechtelijke organisatie van het Ancien Régime werd bij het begin van de Franse Revolutie in 1790 afgeschaft. De nieuwe rechtscolleges werden ingericht op basis van de principes van de Verklaring van de Rechten van de Mens van 1789. De gerechtelijke organisatie werd nadien gedeeltelijk veranderd door de grondwetten van 3 september 1791, van 5 fructidor jaar III (22 augustus 1795) en van 22 frimaire jaar VIII (13 december 1799) en door een reeks aanvullende wetten en decreten (bijvoorbeeld de wetten van 27 ventôse jaar VIII (18 maart 1800) en van 20 april 1810). Aan de gerechtelijke organisatie, zoals die sinds de definitieve annexatie van België bij Frankrijk in oktober 1795 werd ingevoerd, werd tot het Gerechtelijk Wetboek van 1967 (in voege sinds 1970) slechts een beperkt aantal wijzigingen aangebracht, bijvoorbeeld door de grondwetten van het Verenigd Koninkrijk van 1815 (afschaffing van de juryrechtspraak) en van het Belgisch Koninkrijk van 1831 en door de Belgische wetten op de gerechtelijke organisatie van 4 augustus 1832, 18 juni 1869 en 25 oktober 1919.

Na de inlijving van de Verenigde Departementen (Oostenrijkse Nederlanden en het Land van Luik) bij Frankrijk, bij het decreet van 9 vendémiaire jaar IV (1 oktober 1795), werd een reeks nieuwe rechtbanken in *Les pays réunis* (9 departementen) ingericht. Op 2 frimaire jaar IV (23 november 1795) vaardigden de Vertegenwoordigers van het Volk een organiek besluit uit dat de Franse gerechtelijke organisatie in burgerlijke zaken invoerde. In ieder kanton werd een vrederecht opgericht, in elk departement een *tribunal civil*. De zetels van de nieuwe departementale burgerlijke rechtbanken werden voor de *départements réunis* bepaald bij besluit van de Volksrepresentanten van 7 frimaire jaar IV (28 november 1795). Deze rechtbanken bestonden volgens de grondwet van het jaar III uit minstens 20 rechters, een *commissaire du Directoire exécutif* en één of twee substituten (openbaar ministerie, maar zonder de bevoegdheid van openbaar aanklager) en

een griffier. De procedure in burgerlijke zaken werd door verschillende besluiten geregeld in afwachting van de invoering, op 24 april 1806, van het *Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*. Het besluit van 2 frimaire jaar iv voorzag ook in de oprichting van rechtbanken van koophandel. Met de wetten van 3 en 12 vendémiaire jaar vii (24 september en 3 oktober 1798) werden in de Verenigde Departementen tien rechtbanken van koophandel ingesteld met een beperkte territoriale bevoegdheid. Op 6 oktober 1809 werd het decreet betreffende de organisatie van de rechtbanken van koophandel uitgevaardigd.

Voor strafzaken waren bevoegd: de vrederechter (zetelend als politierechter), de rechtbank van correctionele politie (*tribunal de police correctionnelle*) – elk departement telde tenminste drie “correctionele rechtbanken” – en ten slotte de criminele rechtbank (met een dubbele jury: een jury van inbeschuldigingstelling en een vonnisjury), één per departement. De *Tribunal de cassation* zetelde in Parijs en bestond reeds sinds het decreet van 27 november-1 december 1790. Het college heette vanaf mei 1804 Hof van Cassatie. De voornaamste opdracht van dit rechtscollege bestond erin alle vonnissen gewezen in laatste aanleg, zowel in burgerlijke als in strafzaken, nietig te verklaren die een overtreding van de wet of een schending van de voorgeschreven vormen inhielden en de zaken ten gronde naar een andere rechtbank te verwijzen.

Na de staatsgreep van 18 brumaire jaar viii (9 november 1799) werd door de consuls een nieuwe grondwet opgesteld. De grondwet van 22 frimaire jaar viii (13 december 1799) voerde een nieuwe gerechtelijke organisatie in die *grosso modo* tot op heden bleef bestaan. De functie van openbaar aanklager, ingevoerd in 1790, werd afgeschaft. Het openbaar ministerie werd waargenomen door de *commissaire du Gouvernement* (in 1804 *procureur impérial* genoemd) die vorderingen moest instellen en moest toezien op de tucht en de regelmatigheid van de dienst in de rechtbanken. De departementale burgerlijke rechtbanken en de rechtbanken van correctionele politie werden afgeschaft en vervangen, in ieder arrondissement, door rechtbanken van eerste aanleg (wet van 27 ventôse jaar viii - 18 maart 1800), zowel zetelend in burgerlijke als in strafzaken. Daarenboven werden rechtbanken van beroep ingesteld (in mei 1804: hoven van beroep, in april 1810: keizerlijke hoven). De beroepen tegen de vonnissen van de burgerlijke rechtbank te Gent bijvoorbeeld werden behandeld door achtereenvolgens: de *tribunal d'appel* te Brussel, opgericht bij het decreet van 27 ventose jaar viii, door het hof van beroep te Brussel (senatusconsulte van 28 floréal jaar xii, art. 136), door het keizerlijk hof te Brussel (wet van 20 april 1810), door het hoog gerechtshof te Brussel (*cour supérieure d'appel*) ten tijde van het Verenigd Koninkrijk (1814-1830) en vanaf 15 oktober 1832 door het hof van beroep te Gent.

Op 18 mei 1804 werden de departementale criminele rechtbanken omgevormd tot criminele hoven (*cours de justice criminelle*) die op hun beurt, door de wet van 20 april 1810, vervangen werden door tijdelijke rechtscolleges, de hoven van assisen. Naast de politierechtbanken (*tribunaux de simple police*), de correctionele rechtbanken (*tribunaux de police correctionnelle*) en de hoven van assisen voorzag de wetgever van 1810-1811 voor de behandeling van strafzaken in de oprichting van bijzondere hoven (*cours spéciales*) voor de bestraffing van specifieke misdrijven zoals gewapende opstand en valsmunterij. De organisatie van de straf-

rechtspleging werd grondig gewijzigd met het van kracht worden, op 1 januari 1811, van het Wetboek van Strafvordering van 27 november 1808. Door de wet van 20 april 1810 op de organisatie van de rechtbanken werd ook de functie van onderzoeksrechter ingevoerd.

Ondertussen werden vanaf 18 maart 1806 door Napoleon werkrechtshaden (*conseils de prud'hommes*) in het leven geroepen, belast met het bemiddelen in de kleine, dagelijkse geschillen tussen arbeiders en fabrikanten of tussen gezellen en meesters. De werkrechtshaden waren samengesteld uit lekenrechtshaden. De eerste werkrechtshaden die bij ons werd opgericht was die van Gent (28 augustus 1810), gevolgd door Brugge (1 maart 1813). De meeste werkrechtshaden werden pas na de Belgische omwenteling in verschillende nijverheidscentra opgericht: Kortrijk, Antwerpen en Ieper (9 april 1842), Ronse (2 augustus 1843), Lokeren, Dendermonde en Sint-Niklaas (3 oktober 1843), Aalst (26 februari 1844), Brussel (22 december 1848), enz. In de industriële centra en in de grote steden werden in totaal 53 werkrechtshaden opgericht. Ingevolge art. 15 van de wet van 25 maart 1876 werd de bevoegdheid van de werkrechtshaden door bijzondere wetten geregeld. Dit gebeurde onder meer bij de organieke wetten op de werkrechtshaden van 15 mei 1910 en 9 juli 1926 (art. 43). De wet van 25 juni 1913 stelde de werkrechtshaden in beroep in (voorheen kwam het beroep voor de rechtbanken van koophandel). Deze werden in zeven provinciehoofdplaatsen opgericht. In 1960 kwamen er nog twee bij, één te Hasselt, een tweede in Libramont. Bij KB van 26 juli 1929 werd te Antwerpen een bijzondere werkrechtshaden voor zeelieden opgericht. De wet van 10 oktober 1967, houdende het Gerechdelijk Wetboek, schafte deze rechtshaden af. Ze werden vervangen door de arbeidsrechtbanken, één per arrondissement, en door arbeidshoven, opgericht naast de hoven van beroep.

De Grondwet van 24 augustus 1815 heeft de Franse gerechtshaden organisatie behouden op twee details na: het hof van assisen bleef behouden maar zonder jury en wegens de afwezigheid van een opperste rechtshaden – de Grondwet voorzag weliswaar in een Hoge Raad maar deze werd voor 1830 niet geïnstalleepd –, werd het hof van beroep bevoegd om in cassatie ten opzichte van andere hoven op te treden, een toestand die tot 1832 zou blijven bestaan. Voor de zuidelijke provincies waren er sinds 1815 slechts twee hoge gerechtshoven (*Cours supérieures de justice*), één te Brussel en één te Luik. De KB's van 1 oktober 1814 en 15 september 1819 stelden het gebruik van het Nederlands als rechtstaal in de Nederlandstalige gebieden verplicht. Het Frans Wetboek van Strafvordering bleef van kracht.

De Belgische Grondwet van 7 februari 1831 behield de napoleontische instellingen en voorzag in de oprichting van een Hof van Cassatie. De Grondwet maakte de hoven en de rechtbanken van de rechterlijke macht exclusief bevoegd voor geschillen over burgerlijke rechten. Alle hoven en rechtbanken van de rechterlijke macht werden in de Grondwet opgenoemd. De wetgever mag geen buitengewone rechtbanken oprichten (art. 94 gw, nu art. 146 GGW). De eigenlijke organisatie van de rechtshaden, hun bevoegdheden en de functies van de magistraten werden in diverse wetten geregeld, onder meer in de wet van 18 juni 1869 op de gerechtshaden organisatie, in de wet van 25 maart 1876 houdende Titel I van het inleidend boek van het Wetboek van Burgerlijke rechtshaden (beter

bekend als de wet op de bevoegdheid), in de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering (sindsdien herhaaldelijk gewijzigd) en in de wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek (eveneens herhaaldelijk gewijzigd).

De rechterlijke macht werd na de Belgische omwenteling definitief ingericht bij de wet van 4 augustus 1832 op de gerechtelijke organisatie. De hoven van assisen (één per provincie) fungeerden opnieuw met een jury (art. 98 GW, nu art. 150 GGW). De grondwetgever wenste belangrijke misdrijven die de publieke opinie schokten (criminele zaken, politieke misdrijven en drukpersmisdrijven), door een 12-koppige jury te laten beoordelen. De aard van de straf werd samen met de beroepsrechters bepaald. Ingevolge de splitsing van de provincie Brabant werd bij de wet van 27 december 1994 voorzien in de oprichting van drie hoven van assisen, één voor het bestuurlijk arrondissement Brussel-Hoofdstad, een tweede voor de provincie Waals-Brabant en een derde voor de provincie Vlaams-Brabant.

De interne organisatie van de rechtbank van eerste aanleg werd na de Belgische omwenteling door dienstreglementen geregeld. Deze *règlements de l'ordre de service* werden aan de Koning ter goedkeuring voorgelegd en bevatten talloze beschikkingen in verband met het houden van de zittingen, in verband met de inschrijving op de rol, de oproeping en de verdeling van de zaken onder de verschillende kamers, de bevoegdheden van de kamers, de organisatie van de "dienst van het onderzoek" (onderzoekrechters), enz.

Vanaf 1911 werden in grote agglomeraties vredegerechten opgericht met een exclusieve bevoegdheid in strafzaken en territoriaal bevoegd voor meerdere gerechtelijke kantons. Zo werd te Brussel een autonome politierechtbank in het leven geroepen bij de wet van 12 augustus 1911. Deze was bevoegd voor de vier Brusselse kantons, de kantons Anderlecht, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Joosten-Node. De territoriale bevoegdheid van de Brusselse politierechtbank werd nadien herhaaldelijk uitgebreid. Gelijkaardige instellingen werden opgericht te Antwerpen (2 oktober 1913), Luik (29 maart 1929), Gent (25 april 1960), enz.

Sinds de wet van 14 februari 1878 werden de drie hoven van beroep via tijdelijke wetten belast met de behandeling van verkiezingszaken en van fiscale zaken die verband hielden met de toepassing van het Kieswetboek. In uitvoering van de militiewet van 16 augustus 1881 werden de hoven van beroep eveneens bevoegd in militiezaken. Afgezien van de algemene bevoegdheid van de hoven van beroep in strafzaken behandelden deze rechtscolleges ook de beroepen ingesteld tegen beslissingen van administratieve rechtscolleges. De beroepen tegen de beslissingen van de consulaire rechtbanken werden enkel door het hof van beroep te Brussel behandeld (wet van 31 december 1851, art. 30).

Om redenen van besparing werden bij de wet van 25 oktober 1919 bij de rechtbanken van eerste aanleg kamers van alleenzettelende rechters ingericht. De alleenzettelende rechters namen kennis van door de wet bepaalde zaken.

De invoering, bij de wet van 15 mei 1912 op de kinderbescherming, van het ambt van kinderrechter als gespecialiseerd rechter (uitsluitend bevoegd in strafzaken) had weinig gevolgen voor de organisatie van de rechtbank van eerste aanleg. De oprichting van de jeugdrechtbank (Jeugdbeschermingswet van 8 april 1965), die de kinderrechter vanaf 1 september 1966 verving, had des te meer impact. De jeugdrechtbank werd een derde afdeling van de rechtbank van

eerste aanleg. In tegenstelling tot de kinderrechtster was de jeugdrechter ook voor burgerlijke zaken bevoegd.

Op 1 februari 2007 gingen de strafuitvoeringsrechtbanken van start (wet van 17 mei 2006). De strafuitvoeringsrechtbank is een afdeling van de rechtbank van eerste aanleg, maar komt niet in elk gerechtelijk arrondissement voor. In totaal zijn er zes: één in elk rechtsgebied van een hof van beroep, met voor Brussel één Nederlandstalige en één Franstalige kamer. De strafuitvoeringskamer kan zitting hebben in elke rechtbank van eerste aanleg gevestigd in het rechtsgebied van het hof van beroep, alsmede in de strafinrichtingen (art. 76 Ger.W.).

De militaire rechtscolleges verdienen een aparte vermelding. Onder het Franse bewind bestonden bij elke legerdivisie twee aparte krijgsraden (opgericht bij wet van 13 brumaire jaar v - 3 november 1796, en wet van 18 vendémaire jaar vi - 9 oktober 1797). Parallel met de permanente krijgsraden functioneerden bijzondere krijgsraden voor de berechting van onderofficieren en deserteurs (besluit van 19 vendémaire jaar xii - 12 oktober 1803), en buitengewone krijgsraden voor de berechting van generaals en bevelhebbers die in oneervolle omstandigheden capituleerden (decreet van 1 mei 1812). Een revisieraad, ingesteld per divisie, fungeerde als beroepsinstantie (wet van 18 vendémaire jaar vi). De Nederlandse wetgever verving het Franse systeem en voorzag in een volwaardige beroepsinstantie: het Hoog Militair Gerechtshof. Het krijgsauditoraat werd de militaire tegenhanger van het parket. In de zuidelijke provincies werden bij KB van 5 december 1815 acht permanente krijgsraden geïnstalleerd: in de provincies Antwerpen, Limburg, Brabant, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Henegouwen, Luik en Namen (ook bevoegd voor Luxemburg). Het aantal permanente krijgsraden werd gaandeweg gereduceerd. De wet van 29 januari 1849 breidde het ressort van de krijgsraad van Antwerpen uit met de provincie Limburg. In 1899 werd de bevoegdheid over de provincie Luxemburg overgeheveld van Namen naar Luik en in 1928 fusioneerde de krijgsraad van Henegouwen met die van Brabant, de krijgsraad van West-Vlaanderen met die van Oost-Vlaanderen en de krijgsraad van Namen met die van Luik. Naast de permanente krijgsraden waren er ook nog krijgsraden te velde, opgericht in de buurt van een opererende legerdivisie of in een bezette stad. In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog werden zestien bijkomende krijgsraden ingesteld voor de berechting van personen verdacht van collaboratie. Tussen 1947 en 1950 werden deze opgeheven. In 1998 werd in het kader van de zogenaamde Octopusakkoorden beslist tot afschaffing van de militaire rechtscolleges. Op dat moment resteerde enkel de krijgsraad te Brussel, bevoegd voor het nationale grondgebied, na in 1993 de bevoegdheden van de krijgsraad te Antwerpen en in 1995 die van Gent en Luik opgeslorpt te hebben. Ingevolge de wet van 10 april 2003 tot regeling van de afschaffing van de militaire rechtscolleges in vredetijd alsmede van het behoud ervan in oorlogstijd kwam op 1 januari 2004 een einde aan de werkzaamheden van het krijgsauditoraat, de krijgsraad en het Militair Gerechtshof. Het takenpakket van deze instanties wordt in vredetijd overgenomen door respectievelijk het parket, de rechtbank van eerste aanleg en het hof van beroep.

In verband met de indeling van de rechterlijke macht moet een onderscheid gemaakt worden tussen de gewone rechtscolleges, namelijk de hoven en de recht-

banken van de rechterlijke macht, enerzijds, en de administratieve rechtscolleges anderzijds. Hierna wordt ook even aandacht besteed aan de bijzondere functie van het openbaar ministerie en aan de rol van het Arbitragehof.

2.2. De gewone rechtscolleges

De rechtbanken en hoven die onder hoofdstuk VI, “de rechterlijke macht”, van Titel III, van de Gecoördineerde Grondwet van 17 februari 1994 (GGW) zijn opgenomen, worden de gewone hoven en rechtbanken genoemd. Zij zijn bevoegd voor de geschillen over burgerlijke en, behoudens de bij wet gestelde uitzonderingen, politieke rechten. Tussen de verschillende rechtbanken van de rechterlijke macht werd door de wetgever een zekere taakverdeling aangebracht. Enerzijds worden de zaken volgens de aard van het geschil over verschillende soorten rechtbanken verdeeld (materiële bevoegdheid). De materiële bevoegdheid van de rechtbanken wordt bepaald op basis van hetzij het bedrag van het geschil (boven of onder 1860 euro), hetzij de aard van het geschil (burgerlijk of strafrechtelijk), hetzij de aanleg (eerste aanleg of hoger beroep). Anderzijds gaat de taakverdeling gepaard met een geografische spreiding van de verschillende rechtscolleges over het grondgebied. Er bestaan vijf soorten territoriale onderverdelingen (territoriale bevoegdheid):

- het gerechtelijk kanton (227), omvat naargelang van de bevolkingsdichtheid één of meerdere steden en gemeenten, soms delen van steden (bij de wet van 25 maart 1999 werd de kantonale indeling fundamenteel herzien)
- het gerechtelijk arrondissement (27), groepeerd een aantal kantons
- de provincie (10)
- het gerechtsggebied van het hof van beroep (5), bestrijkt een grondgebied dat tot drie provincies kan beslaan
- het Koninkrijk

Bij bepaalde rechtscolleges wordt de bevoegdheid bepaald door de hoedanigheid van de rechtsonderhorige: de militairen, de magistraten, de minderjarigen. Een procedure kan, nationaal gezien, hoogstens op drie niveaus gevoerd worden: de dubbele aanleg en cassatie. In elk gerechtelijk arrondissement zetelt een rechtbank van eerste aanleg. Zij is verdeeld in verschillende kamers voor burgerlijke zaken, strafzaken, jeugdzaken en (in bepaalde gevallen) strafuitvoeringszaken. Die kamers vormen respectievelijk de burgerlijke rechtbank, de correctionele rechtbank, de jeugdrechtbank en de strafuitvoeringsrechtbank.

De burgerlijke rechtscolleges

De burgerlijke rechtbank heeft de volheid van bevoegdheid, dit wil zeggen dat zij bevoegd is voor alle geschillen waarvoor de wetgever niet uitdrukkelijk een andere rechtbank (in eerste aanleg) bevoegd heeft verklaard. De burgerlijke rechtbank heeft een algemene bevoegdheid voor alle vorderingen waarvan het bedrag 1860 euro te boven gaat. Zij neemt kennis van alle vorderingen, behalve van deze die rechtstreeks voor het hof van beroep en het Hof van Cassatie komen (art. 568 Ger.W.). Er zijn hen ook een aantal uitsluitende bevoegdheden toegevoegd, ongeacht het bedrag van de vordering (art. 569 Ger.W.). De burgerlijke

kamers van de rechtbank van eerste aanleg zijn bijvoorbeeld belast met geschillen inzake het persoonsrecht (nietigheid van het huwelijk, echtscheiding, afstamming), inzake het vermogensrecht (huwelijksvermogensstelsel, erfopvolging) en inzake onteigening en intellectuele eigendomsrechten. De burgerlijke rechtbank behandelt ook het beroep tegen vonnissen van de vrederechter (art. 577 Ger.W.). In de rechtbanken van eerste aanleg hebben sommige rechters bijzondere bevoegdheden in burgerlijke zaken. De voorzitter bijvoorbeeld is bevoegd om in een speciale procedure (het kort geding genoemd), in afwachting van een beslissing ten gronde, een voorlopige uitspraak te doen in alle spoedeisende zaken. De voorzitter kan snel een beslissing nemen om een situatie te voorkomen of te doen ophouden die onherstelbare schade of ernstige ongemakken kan berokkenen. De uitspraken in kort geding kunnen worden betwist in beroep. De procedure van het kort geding gaat terug tot het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering van 1806 (art. 806-811) en tot het decreet van 30 maart 1808 (art. 57).

De wetgever heeft aan de vrederechters, de rechtbanken van koophandel, de arbeidsrechtbanken en de arbeidshoven specifieke bevoegdheden toegewezen. De rechtbank van koophandel neemt kennis van de geschillen tussen handelaars, die handelingen betreffen die de wet als daden van koophandel aanmerkt, met uitzondering van de vorderingen waarvan het bedrag 1860 euro niet te boven gaat (art. 573 Ger.W). Daarnaast is deze rechtbank bevoegd voor specifieke geschillen die de toepassing van het handelsrecht (faillissementen en wisselbrieven bijvoorbeeld) en het vennootschapsrecht betreffen. Het neemt ook kennis van hoger beroep tegen beslissingen van de vrederechter in handelszaken, wanneer het bedrag van de vordering 1240 euro overschrijdt. De rechtbank van koophandel is georganiseerd op het niveau van het gerechtelijk arrondissement en is samengesteld uit een voorzitter, die een beroepsmagistraat is, en uit lekenrechters met ervaring in handelszaken die voor een beperkte duur worden aangesteld. Soms zetelen afdelingen van de rechtbank van koophandel in een andere stad dan de hoofdplaats van het arrondissement. Van de rechtbank van koophandel van Dendermonde bijvoorbeeld zetelden er tot januari 2003 afdelingen te Sint-Niklaas en te Aalst, van de rechtbank van koophandel te Brugge zetelt een afdeling in Oostende, enz.

De vrederechter is bevoegd voor de vorderingen in burgerlijke en handelszaken waarvan het bedrag 1860 euro niet te boven gaat (art. 590 Ger.W.). Oorspronkelijk was de vrederechter vooral een bemiddelaar in kleine geschillen (verzoening). Door de systematische uitbreiding van zijn bijzondere bevoegdheid sinds het begin van deze eeuw is hij vandaag, ongeacht het bedrag van de vordering, bevoegd voor steeds meer geschillen (bijvoorbeeld aangaande huur en onroerende goederen). Hij is een soort "gezinsrechter". Hij beslecht geschillen betreffende onderhoudsuitkeringen, met uitzondering van die welke door natuurlijke kinderen of in het kader van een echtscheidingsprocedure worden geëist. Hij beslist over de rechten en plichten van de echtgenoten tijdens het huwelijk door het nemen van voorlopige maatregelen ingeval van feitelijke scheiding.

De arbeidsrechtbanken, die op het niveau van het gerechtelijk arrondissement zijn georganiseerd, zijn bevoegd voor alle geschillen betreffende individuele arbeidsovereenkomsten, voor geschillen in verband met de toepassing van CAO's, voor aspecten van de arbeidswetgeving en voor het sociale zekerheidsconten-

tieux (art. 578-583 Ger.W.). In deze rechtscolleges zetelen naast beroepsrechters ook rechters in sociale zaken; dit zijn vertegenwoordigers van de organisaties van werkgevers, werknemers en zelfstandigen. Een aantal overtredingen van de arbeidswetgeving (zwartwerk bijvoorbeeld) komen niet meer voor de arbeidsrechter maar worden buiten de rechter om, met administratieve boetes, bestraft. De vonnissen van de arbeidsrechtbank zijn vatbaar voor beroep bij het arbeidshof. De arbeidsrechtbank wordt bijgestaan door een openbaar ministerie, het arbeidsauditoraat. Dit wordt geleid door een arbeidsauditeur, bijgestaan door verschillende substituten. Zij brengen advies uit in alle zaken betreffende de sociale zekerheid (ziekte- en invaliditeitsverzekering, arbeidsongevallen) en stellen de strafvordering in voor inbreuken op het sociaal recht.

De arrondissementsrechtbanken zijn opgericht in 1970 en bestaan, per gerechtelijk arrondissement, uit de voorzitters van de rechtbank van eerste aanleg, van de arbeidsrechtbank en van de rechtbank van koophandel. Zij beslechten bevoegdheidsconflicten die tussen deze drie rechtbanken kunnen ontstaan.

Er zijn vijf hoven van beroep die als beroepsinstantie voor de rechtbanken in de arrondissementen in hun rechtsgebied fungeren (art. 156 GGW). Vóór de grondwetsherziening van 1970 werd in art. 104 GW en in art. 5 van het bijvoegsel van het Ger.W. slechts gewag gemaakt van drie hoven van beroep, namelijk één te Brussel (bevoegd voor de provincies Brabant, Antwerpen en Henegouwen), één te Luik (provincies Limburg, Luik, Namen en Luxemburg) en één te Gent (provincies West- en Oost-Vlaanderen). Ingevolge de wijziging van het (oude) art. 104 GW werden vanaf 1 januari 1975 hoven van beroep ingericht te Antwerpen (bevoegd voor de provincies Antwerpen en Limburg) en Bergen (bevoegd voor de provincie Henegouwen). Het rechtsgebied van het hof van beroep te Brussel is beperkt tot de provincies Vlaams-Brabant, Waals-Brabant en het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad. Het hof van beroep te Gent blijft bevoegd voor Oost- en West-Vlaanderen en het rechtsgebied van het hof te Luik omvat de provincies Luik, Namen en Luxemburg. De nieuwe bijzondere reglementen van de vijf hoven van beroep werden goedgekeurd bij de KB's van 16 december 1974. In het hof van beroep zijn drie soorten kamers: kamers voor burgerlijke zaken, kamers voor correctionele kamers en jeugdkamers. De kamers in burgerlijke zaken nemen kennis van de hogere beroepen tegen de vonnissen in eerste aanleg van de rechtbanken van eerste aanleg en van de rechtbanken van koophandel indien het bedrag van de vordering hoger is dan 1860 euro. Het hof bestaat uit een eerste voorzitter, kamervoorzitters en raadsheren.

In elk rechtsgebied van een hof van beroep is er ook een arbeidshof. De vijf arbeidshoven nemen kennis van de hogere beroepen tegen de vonnissen van de arbeidsrechtbanken en zijn samengesteld uit beroepsmagistraten (de eerste voorzitter, de kamervoorzitters en de raadsheren van het arbeidshof) en verkozen lekenrechters. Bij elk arbeidshof is een auditoraat-generaal ingesteld, geleid door de procureur-generaal bij het hof van beroep, bijgestaan door advocaten-generaal en substituten.

De rechtscolleges bevoegd in strafzaken

In strafzaken is de aard van het misdrijf bepalend voor de bevoegdheid van de strafgerechten. Overtredingen zijn strafbaar met een politionele straf (de poli-

tierechtbank is bevoegd). Wanbedrijven zijn strafbaar met een correctionele straf (de bevoegde rechtbank is de correctionele rechtbank). Voor misdaden is het hof van assisen bevoegd.

Wat de rechtscolleges bevoegd in strafzaken betreft, is enig inzicht in het verloop van een strafproces van belang. Een fundamentele regel bij een strafproces is de scheiding van de vervolging en van het onderzoek. De officieren en de agenten van gerechtelijke politie sporen strafbare feiten op en brengen die ter kennis aan het openbaar ministerie (het opsporingsonderzoek). Het openbaar ministerie (de procureur des Konings) beslist of het een strafvervolging instelt, dan wel of het afziet van vervolging (seponering). Van vervolging wordt bijvoorbeeld afgezien indien in de loop van het onderzoek de dader niet werd gevonden, indien de dader(s) wel geïdentificeerd werd(en), maar het parket de vervolging niet opportuun acht (bij weinig ernstige feiten bijvoorbeeld) of indien de dader met een minnelijke schikking akkoord ging.

Wanneer de strafvordering is ingesteld, hetzij door de vervolging van het openbaar ministerie, hetzij door een klacht of de vordering van de benadeelde van een misdrijf, moet de rechterlijke macht erbij betrokken worden. Voor misdaden en vele wanbedrijven voert de onderzoeksrechter een gerechtelijk vooronderzoek, dat geheim, schriftelijk en niet-tegensprekelijk is. Na dit strafonderzoek moeten de onderzoeksgerechten (de raadkamer in eerste aanleg, de kamer van inbeschuldigingstelling in hoger beroep) oordelen of er al dan niet voldoende schuld aanwijzingen bestaan. Deze onderzoeksgerechten beslissen hetzij tot buitenvervolginstelling, hetzij tot verwijzing naar het bevoegde vonnisgerecht dat over de grond van de tenlastelegging oordeelt en dat de straf bepaalt. De strafprocedure werd in 1998 grondig hervormd en gemoderniseerd. Op 2 oktober 1998 trad de zogenaamde Wet-Franchimont, over de verbetering van het strafonderzoek, in voege, die zowel de slachtoffers van een misdrijf als de verdachten nieuwe rechten verleende. Een grondigere hervorming met een totale herziening van het Wetboek van Strafvordering, de zogenaamde “grote Franchimont”, strandde in 2006 in de Kamer na jarenlange besprekingen en goedkeuring in de Senaat.

Het Hof van Cassatie, de hoven van beroep en de rechtbanken van eerste aanleg spreken recht zowel in burgerlijke als in strafzaken. Bepaalde vrederechters waren tot voor kort ook bevoegd in strafzaken (politierechter). Met de invoering van het Gerechtelijk Wetboek werden twintig (nieuwe) politierechtbanken opgericht, uitsluitend bevoegd in strafzaken. Op een totaal van 223 gerechtelijke kantons moesten 124 vrederechters hun strafrechtelijke bevoegdheid afstaan. Sinds de wet van 11 juli 1994 hebben de politierechtbanken een nieuwe functie en structuur gekregen. Politierechtbanken werden opgericht op het niveau van het gerechtelijk arrondissement (behoudens enkele uitzonderingen), zodat er nu in totaal 34 politierechtbanken zijn. Elke politierechtbank bestaat uit één of meerdere burgerlijke en strafrechtelijke kamers. De bevoegdheid van de politierechters werd aanzienlijk verruimd. Naast de oude bevoegdheid, namelijk de berechting van de overtredingen en van sommige wanbedrijven (de zogenaamde gecontraventionaliseerde wanbedrijven: art. 137 Sv.) werden de politierechters ook bevoegd voor het gehele verkeerscontentieux (nieuw art. 138 Sv.). De politierechter is nu bevoegd voor alle verkeersovertredingen, voor alle slagen en verwondingen, inclusief deze met dodelijke afloop, veroorzaakt door een verkeersongeval, voor

alle gevallen van niet-verzekering van een motorrijtuig en voor alle burgerlijke vorderingen die met het vorige samenhangen.

Over wanbedrijven die strafbaar zijn met een gevangenisstraf van minimum 8 dagen en maximum 5 jaar of met een geldboete van minimum 26 euro, moeten de correctionele kamers van de rechtbanken van eerste aanleg, de correctionele rechtbanken, beslissen. Politieke misdrijven, drukpersmisdrijven en misdaden die strafbaar zijn met een criminele hoofdstraf (doodstraf (in 1996 afgeschaft), dwangarbeid, hechtenis en opsluiting), worden beoordeeld door de jury's van de hoven van assisen die in elk van de tien provincies en in het administratief arrondissement Brussel-Hoofdstad werden ingesteld.

Krachtens de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen, gewijzigd bij die van 8 augustus 1988, werd de materie jeugdbescherming naar de gemeenschappen overgeheveld, met uitzondering evenwel van de organisatie van de jeugdrechtbanken en hun bevoegdheden betreffende het statuut van de minderjarige en de toepassing van de wet op de jeugdbescherming (wet van 8 april 1965), zowel in burgerlijke als in strafzaken. De jeugdrechtbank is een afdeling van de rechtbank van eerste aanleg en bestaat uit één of meer kamers (jeugdkamers) waar een jeugdrechter alleen zetelt. De jeugdrechtbank werkt nauw samen met de jeugdpolitie (opgericht bij KB van 21 mei 1971) en met verschillende diensten voor "bijzondere jeugdzorg". De jeugdrechter is enkel bevoegd om opvoedkundige maatregelen te nemen.

De strafuitvoeringsrechtbank is bevoegd voor de veroordeelden die gedetineerd zijn in de strafinrichtingen in het rechtsgebied van het hof van beroep waarin ze is gevestigd (art. 635 Ger.W). Naast een rechter-voorzitter zetelen in de strafuitvoeringsrechtbank twee assessoren in strafuitvoeringszaken, de één gespecialiseerd in penitentiaire zaken en de andere in sociale reïntegratie. De rechtbank beslist over verzoeken met betrekking tot de beperkte detentie, het elektronische toezicht, de voorwaardelijke invrijheidstelling en de voorlopige invrijheidstelling met het oog op verwijdering van het grondgebied of op overlevering. Daarnaast kan bij de rechtbank beroep worden aangetekend tegen beslissingen van de minister van Justitie inzake de uitgangsvergunning, het penitentiair verlov en de onderbreking van de strafuitvoering. Op termijn wordt de strafuitvoeringsrechtbank eveneens bevoegd voor de internering van personen met een geestesstoornis (wet van 21 april 2007) en de terbeschikkingstelling met het oog op de bescherming van de maatschappij (wet van 26 april 2007). Tegen de beslissingen van de strafuitvoeringsrechter is enkel cassatieberoep mogelijk.

De militaire gerechten (de krijgsraad en het Militair Gerechtshof) waren in vredetijd bevoegd voor de berechting van militairen en personen die daarmee werden gelijkgeschakeld. In oorlogstijd breidde de bevoegdheid van het militaire gerecht zich uit over: personen verdacht van inbreuken tegen de staatsveiligheid, krijgsgevangenen, vluchtelingen, door het leger opgeëiste personen en personen die zich in een bezette plaats of in de buurt van belegerde troepen bevonden.

Met uitzondering van de gevallen waarin een rechtscollege uitspraak doet in eerste en in laatste aanleg (in het geval van een uitspraak door het hof van assisen of wanneer een vordering voor de vrederechter of de politierechtbank (bij burgerrechterlijke verkeerszaken) niet hoger is dan 1240 euro) is er steeds hoger beroep mogelijk. Tegen de vonnissen van de rechtbanken van eerste aanleg (uitgezond-

derd die van de strafuitvoeringsrechtbanken) en van de rechtbanken van koop-handel kan hoger beroep aangetekend worden bij de vijf hoven van beroep. De burgerlijke en correctionele kamers van de rechtbanken van eerste aanleg zijn bevoegd voor het hoger beroep tegen de vonnissen van de vrederechters en de politierechters. De arbeidshoven zijn bevoegd voor het hoger beroep tegen de vonnissen van de arbeidsrechtbanken; het Militair Gerechtshof voor het hoger beroep tegen de vonnissen van de krijgsraad.

Het Hof van Cassatie

Om de eenheid van rechtspraak te waarborgen en om toe te zien op een correcte toepassing van de wet heeft het Nationaal Congres een Hof van Cassatie opgericht dat bevoegd is voor geheel België (art. 95 GW). Het hof omvat drie kamers (art. 128 Ger.W.). De eerste kamer neemt kennis van voorzieningen in burgerlijke zaken en handelszaken, de tweede van voorzieningen in criminele, correctionele en politiezaken, de derde van voorzieningen tegen beslissingen in laatste aanleg gewezen door de arbeidshoven en -rechtbanken (art. 133 Ger.W.). Het hof zetelt te Brussel en oordeelt niet in feite maar alleen in rechte, dit wil zeggen dat ze zelf geen uitspraak ten gronde doet (art. 147 GGW). Bij het hof kunnen de in laatste aanleg gewezen vonnissen en arresten van hoven en rechtbanken slechts worden aangevochten “wegens overtreding van de wet of wegens schending van substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven normen” (art. 608 Ger.W.). Wanneer het hof een rechtsschending vaststelt, verbreekt het in een cassatiearrest de bestreden rechterlijke beslissing en verwijst het de zaak voor een nieuwe beoordeling ten gronde naar een andere rechtsinstantie van gelijke rang en hoedanigheid als diegene die de verbroken beslissing heeft gewezen. Wanneer geen van de partijen een voorziening bij het Hof van Cassatie heeft ingesteld, kan de procureur-generaal bij het hof ambtshalve een voorziening “in het belang van de wet” instellen. Naast zijn algemene rol als behoeder van de eenheid van de rechtspraak is het hof ook met enkele specifieke taken belast. Het doet uitspraak in zogenaamde conflicten van attributie (art. 158 GGW) (dit zijn de geschillen van bevoegdheid tussen de administratieve overheden en rechtscolleges enerzijds en de gewone hoven en rechtbanken anderzijds), het doet uitspraak inzake tuchtzaken voor magistraten en staat in voor de berechting van leden van de federale regering (art. 103 GGW) en van de gemeenschaps- en gewestregeringen (art. 125 GGW).

2.3. *Het openbaar ministerie*

De voornaamste taak van het openbaar ministerie ligt op het strafrechtelijk vlak: de vervolging van misdrijven (art. 22, 145 en 182 Sv.) en de vordering van de toepassing van de strafwet (art. 138, eerste lid, Ger.W.). Ook in burgerlijke zaken komt het openbaar ministerie tussen. Bepaalde burgerrechtelijke geschillen worden geacht ook de belangen van de maatschappij te raken. In die zaken dient de maatschappij te worden vertegenwoordigd door een persoon die niet gebonden is aan de belangen die in het geding zijn. Om die reden legt de wet in een aantal gevallen een advies van het openbaar ministerie op telkens als de openbare orde dit vereist. Dit geldt bijvoorbeeld voor geschillen die betrekking hebben op de staat van de personen (echtscheiding, afstamming, akten van de

burgerlijke stand, adopties, huwelijk), faillissementen, geesteszieken, enz. Het openbaar ministerie ziet toe op de tenuitvoerlegging van de uitspraken van de hoven en rechtbanken, in naam van de Koning, als hoofd van de federale uitvoerende macht. In een beperkt aantal gevallen kan het openbaar ministerie in het burgerrechtelijke geding rechtstreeks als partij optreden. Het gaat hier bijvoorbeeld om vorderingen tot nietigverklaring van het huwelijk, ontzetting uit de ouderlijke macht, ontbinding van een vereniging zonder winstoogmerk.

Het openbaar ministerie heeft een dubbele functie. Wanneer het de strafvordering instelt, oefent het een ambt van de uitvoerende macht uit en staat het rechtstreeks onder de controle van de minister van Justitie. Wanneer het openbaar ministerie de rechter bijstaat en via conclusies en adviezen toelichting geeft bij de interpretatie van de wet, oefent het een rechterlijk ambt uit. In die hoedanigheid geniet het openbaar ministerie van een absolute onafhankelijkheid ten aanzien van de uitvoerende en van de rechterlijke macht.

Het openbaar ministerie is een hiërarchisch gestructureerd korps waarvan de leden door de Koning benoemd en ontslagen worden (art. 153 GGW). De procureurs-generaal worden bijgestaan door advocaten-generaal en substituut procureurs-generaal; de procureurs des Konings door eerste substituten en substituten. De minister kan een bevel tot strafvervolgning geven (art. 274 Sv.) maar kan niet verhinderen dat een strafvervolgning wordt ingesteld of voortgezet. De parketmagistraten (de zgn. "staande magistratuur") hebben niet hetzelfde statuut als de zetelende rechters. De leden van het openbaar ministerie kunnen door een tuchtmaatregel van de minister uit hun ambt worden ontzet, geschorst of overgeplaatst. Om het vervolgingsbeleid in de verschillende rechtsgebieden beter op elkaar af te stemmen werd bij de wet van 4 maart 1997 een juridische basis verschaft aan het College van procureurs-generaal. Het College moet zorgen voor de coherente werking en de coördinatie van het strafrechtelijke beleid, alsook voor de goede werking van het openbaar ministerie. Op 24 mei 1998 werd tijdens het zogenaamde Octopusoverleg (acht-partijenoverleg) besloten het College van procureurs-generaal uit te breiden met een zesde procureur-generaal. Deze federale procureur heeft de leiding over het federaal parket en is belast met de uitoefening van de strafvordering inzake grensoverschrijdende dossiers en de georganiseerde criminaliteit. Hij staat bovendien in voor de nationale coördinatie van de strafvordering, de versterking van de internationale samenwerking en het uitoefenen van toezicht op de werking van de federale politiediensten. Het College van procureurs-generaal wordt bijgestaan door de Raad van procureurs des Konings die ambtshalve of op verzoek van het College adviseren over de harmonisatie en de uniforme toepassing van de regels en over elke zaak die verband houdt met de opdrachten van het openbaar ministerie. De verticale integratie van het openbaar ministerie, het federaal parket en de raad van procureurs des Konings werd geregeld bij wetten van 22 december 1998 en van 12 april 2004.

Volledigheidshalve vermelden we nog dat het openbaar ministerie tot aan de politiehervorming in 2001 leiding gaf aan de gerechtelijke politie bij de parketten. De gerechtelijke politie werd in 1919 opgericht om de achterstand van de andere politiediensten op het vlak van het crimineel onderzoek in te lopen en officieren en agenten direct ter beschikking te stellen van de magistraten (wet van 7 april 1919). Het Ministerie van Justitie bepaalde de modaliteiten en regels van haar

organisatie en werking. De dagelijkse leiding en het toezicht op de gerechtelijke politie werd uitgeoefend door de vijf procureurs-generaal in de respectievelijke rechtsgebieden van de hoven van beroep; de juridische leiding door de procureurs des Konings op het niveau van de 27 gerechtelijke arrondissementen. Het algemeen beleid werd in overleg met de procureurs-generaal uitgestippeld door de Commissaris-generaal voor gerechtelijke opdrachten.

Het strafrechtelijke beleid in de jaren 1990, dat onder meer werd gekenmerkt door de ontwikkeling van alternatieve straffen, heeft een grote invloed gehad op de werking en organisatie van de parketten. In 1993 werd als proefproject een dienst "slachtofferonthaal" opgericht bij acht parketten van de procureur des Konings. Sinds 1996 beschikte elk parket over zo'n dienst. In functie hiervan werden aan de parketten justitieassistenten toegevoegd en verbindingsmagistraten aangeduid. Met de reorganisatie van het parajustitiële veld in 1999 werden deze diensten overgeheveld naar de dienst Justitiehuisen van de FOD Justitie. De justitieassistenten assisteren de procureur des Konings bij het uitwerken en coördineren van een onthaalstructuur opdat slachtoffers correct worden bejegend door rechtbank en parket. De verbindingsmagistraat vervult de rol van tussenpersoon tussen enerzijds de justitieassistent en anderzijds het parket en de rechtbank. Een arrondissementele raad staat in voor de coördinatie en integratie van het slachtofferbeleid. Een tweede voorbeeld betreft de procedure voor bemiddeling in strafzaken. Door deze procedure, ingevoerd bij de wet van 10 februari 1994, werd voor sommige misdrijven het verval van de strafvordering mogelijk. Het parket van de procureur des Konings kan bemiddelen tussen dader en slachtoffer bij de vaststelling en de regeling van de schadevergoeding, een geneeskundige behandeling of een passende therapie bedingen en de uitvoering van een dienstverlening of het volgen van een bepaalde opleiding bewerkstelligen. De uitvoering gebeurt door een justitieassistent. Bij de parketten-generaal worden de procureurs-generaal bijgestaan door ambtenaren van de dienst Justitiehuisen bij de evaluatie, coördinatie en het toezicht op de strafbemiddeling binnen het rechtsgebied. Het openbaar ministerie ziet ook toe op de werking van de probatiecommissies die in uitvoering van de wet van 29 juni 1964 bij elke rechtbank van eerste aanleg werden opgericht. Deze commissies zien toe op de tenuitvoerlegging van de bijzondere voorwaarden verbonden aan een opschorting van de uitspraak van de veroordeling (probatieoposchorting) of aan het uitstel van de tenuitvoerlegging van de straffen (probatieuitstel). Justitieassistenten staan in voor de begeleiding van de verdachten en veroordeelden aan wie bij rechterlijke beslissing een probatiemaatregel werd opgelegd en brengen hierover verslag uit aan de commissie.

Met de oprichting van de strafuitvoeringsrechtbank kreeg het parket een aantal bijkomende opdrachten. Het helpt mee de dossiers in gereedheid te brengen en kan zaken waarover reeds een beslissing werd genomen, met het oog op herroeping, schorsing of herziening van de toegekende strafuitvoeringsmodaliteiten, aanhangig maken bij de strafuitvoeringsrechtbank.

2.4. *De administratieve rechtscolleges*

Op grond van art. 93 GW heeft de wetgever talrijke administratieve rechtscolleges bevoegd gemaakt om uitspraak te doen over geschillen over subjectieve

rechten die geen burgerlijke rechten zijn (het zogenaamde administratief contentieux). De Raad van State en het Rekenhof komen aan bod in het hoofdstuk over de organen en toezicht.

De bestendige deputaties van de provincieraden werden door talrijke bijzondere wetten aangewezen om uitspraak te doen over geschillen van bestuur: de deputatie is bevoegd om de rekening van klerk tot meester van de gemeententovanger vast te stellen, doet uitspraak over de geldigheid van de gemeenteraadsverkiezingen, spreekt zich uit over bezwaren die worden ingediend tegen de verkiezing van de leden van de raad van de OCMW en doet uitspraak over de bezwaren inzake gemeente- en provinciebelastingen. Vóór de afschaffing van de dienstplicht waren een aantal administratieve rechtscolleges bevoegd inzake militie. In elke provincie nam een militieraad kennis van de aanvragen om uitstel, vrijlating of uitsluiting (KB van 30 april 1962 [gecoördineerde dienstplichtwetten]). De Hoge Militieraad nam kennis van het hoger beroep, ingesteld door de provinciegouverneur of door de dienstplichtige, tegen de beslissingen van de provinciale herkeuringraden. De provinciale herkeuringraden behandelden onder meer de aanvragen om vrijstelling of voorlopige afkeuring op lichamelijke grond. Tegen de beslissingen van de Hoge Militieraad en van de herkeuringraad was cassatieberoep mogelijk, hetzij door de dienstplichtige, hetzij door de minister van Binnenlandse zaken. Bij de wet van 9 juli 1951 werden militievergoedingscommissies ingesteld die uitspraak deden over de beroepen ingesteld tegen de beslissingen waarbij uitspraak werd gedaan om de aanvragen tot het bekomen van militievergoedingen. De Raad voor Gewetensbezwaren en de Raad van Beroep voor Gewetensbezwaren dienden uitspraak te doen over de gegrondheid van het gewetensbezwaar (KB van 27 oktober 1964). Andere voorbeelden van administratieve rechtscolleges zijn de commissies voor de bescherming van de maatschappij en de commissies voor de voorwaardelijke invrijheidstelling. De commissies voor de bescherming van de maatschappij werden opgericht bij wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en gewoontemisdadigers, later vervangen door de wet van 1 juli 1964. Zij zetelen in de strafinrichtingen waaraan een psychiatrische afdeling (“annexe”) is verbonden en spreken zich uit over de manier waarop een interneringsmaatregel wordt uitgevoerd, meer bepaald: de aanwijzing van de instelling waar de internering zal plaatsvinden, het oordelen over de definitieve invrijheidstelling of invrijheidstelling op proef (en de herroeping ervan), de overbrenging naar een andere instelling en de toekenning van beperkte vrijheid, uitgangspermissie en verlof. De commissies voorwaardelijke invrijheidstelling werden opgericht in de nasleep van de Dutroux-affaire bij wet van 18 april 1998. Zij waren bevoegd om te beslissen tot afwijzing of gelasting van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Verder stonden deze commissies in voor de opvolging van de evolutie van de voorwaardelijk in vrijheid gestelde personen en konden ze beslissingen nemen tot schorsing, herziening en herroeping van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Begin 2007 werden de laatstgenoemde commissies opgeheven en hun bevoegdheden overgeheveld naar de strafuitvoeringsrechtbanken. Op termijn (waarschijnlijk in 2012) is ook voorzien in de opheffing van de commissies voor de bescherming van de maatschappij en de overheveling van hun bevoegdheden naar de strafuitvoeringsrechtbanken.

In zowat alle bevoegdheidsdomeinen van de uitvoerende macht werden administratieve rechtscolleges in het leven geroepen om aan specifieke problemen het hoofd te bieden. Hun statuut, samenstelling en procedureregels kunnen sterk verschillen. Het volstaat te verwijzen naar de hoven van beroep en de rechtbanken van oorlogsschade van na de Eerste Wereldoorlog die uitspraak deden over schadevergoeding ontstaan uit oorlogshandelingen, naar de disciplinaire en professionele rechtscolleges die tuchtstraffen opleggen aan leden van bepaalde beroepsgroepen (advocaten, artsen, architecten, enz.) en naar de tientallen rechtscolleges en parajurisdictionele commissies die bij de ministeries en parastatalen werden opgericht, vooral in de sfeer van de sociale zekerheid en sociaaleconomische en fiscale aangelegenheden. In 1963 werd hun aantal op een 400-tal geschat.

Het Gerechtelijk Wetboek (wet van 10 oktober 1967, ingevoerd vanaf 1970) heeft het beslechten van geschillen van sociale aard die aan administratieve rechtscolleges waren opgedragen onder de rechterlijke macht doen ressorteren door deze in eerste aanleg toe te vertrouwen aan de arbeidsrechtbanken (één per gerechtelijk arrondissement), in hoger beroep aan de arbeidshoven (bevoegd voor het rechtsgebied van het hof van beroep) en in cassatie aan de sociale kamer van het Hof van Cassatie.

3. Archieven

3.1. *Bewaring, toegankelijkheid en raadpleegbaarheid*

De archieven afkomstig van de hoven en rechtbanken gelegen in Vlaanderen worden bewaard door het Rijksarchief te Beveren (Antwerpen, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen en Vlaams-Brabant) en het Rijksarchief te Hasselt (Limburg). Het Rijksarchief te Anderlecht bewaart de archieven van de griffies en de parketten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De rechtbankarchieven van de gerechtelijke diensten gelegen in het Waalse Gewest worden overgedragen aan de respectievelijke Rijksarchieven (Doornik, Bergen, Louvain-la-Neuve, Namen, Luik, Sint-Hubert, Aarlen en Eupen).

De overdracht van archieven geschiedt pas na definitieve selectie, in zuurvrije archiefdozen en met een bijgevoegde overdrachtslijst die als toegang dienst kan doen. De laatste jaren heeft het Rijksarchief ernstige inspanningen gedaan om de archieven van de hoven en rechtbanken op een meer systematische manier en vooral in gunstiger omstandigheden te verwerven. De voorbereiding van institutionele studies tussen 1995 en 2000 over onderdelen van de rechterlijke macht vormde een eerste, fundamentele stap in de richting van een betere selectie en ontsluiting van deze archieven. In deze studies komen naast de organisatie en de bevoegdheden van de instellingen ook de evolutie van de archiefvorming aan bod. Het institutioneel onderzoek lag aan de basis van de archiefselectielijst die op 8 februari 2002 door de minister van Justitie werd ondertekend en verspreid (in 2008 voor de eerste maal herzien). Sinds 1999 is, met tussenpozen, in elk rechtsgebied van een hof van beroep een door Justitie aangestelde archiefploeg werkzaam onder begeleiding van een rijksarchivaris. Deze ploegen zijn belast met de uitvoering van de selectie en de voorbereiding van de overdracht van te

bewaren archieven naar het Rijksarchief. Anno 2009 is het overgrote deel van de te bewaren gerechtelijke archieven waarvan de bewaartermijn is verstreken in goede, geordende en toegankelijke staat aan het Rijksarchief overgedragen.

Rechtbankarchieven kunnen toegankelijk zijn, maar zijn niet noodzakelijk openbaar. Als algemene regel geldt dat bescheiden ouder dan 100 jaar openbaar zijn (Archiefwet, art. 3). Jongere archieven zijn in principe niet raadpleegbaar, tenzij de betrokkene de goedkeuring van de bevoegde parketmagistraat bekomt (voor strafzaken) en van de algemeen rijksarchivaris of zijn gemachtigde (in de overige gevallen). Voor de raadpleging van de archieven van de opgeheven militaire gerechten is de toelating van het College van Procureurs-generaal vereist (KB van 17 december 2003). De problematiek van de raadpleegbaarheid van gerechtelijke archieven komt uitgebreid aan bod in volgende bijdragen:

DEPOORTERE (R.), DE KEYZER (W.). *Les Archives de l'État et les archives judiciaires. Éclairages sur la sélection, la conservation et la consultation des fonds contemporains*. Brussel, 2004.

DEPOORTERE (R.). Consultation des archives et protection de la vie privée en Belgique. La situation aux archives de l'Etat, in *Protection de la vie privée et consultation des archives: une conciliation difficile? Comparaison entre les situations allemande, néerlandaise, française et belge en 1999*. Brussel, 2001, p. 37-49.

PRENEEL (M.). *Archief en openbaarheid. Een handleiding voor de rijksarchieven in Vlaanderen*. Brussel, 2005.

OPSOMMER (R.), MARTYN (G.), HEIRBAUT (D.), eds. *De archivaris, de wet en de rechtbank*. Brugge, 2004.

3.2. Onderzoekswaarde

Rechtbankarchieven zijn voor verschillende soorten onderzoek nuttig. Voor bepaalde periodes vormen de rechtbankarchieven vrijwel de enige bronnen om de gerechtelijke procedure te leren kennen. Dit geldt zeker voor de burgerlijke rechtspleging tijdens de periode 1795-1806 (dus vóór de invoering van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering) en voor de strafrechtspleging onder het regime van de *Code des délits et des peines* van het jaar IV (tot de invoering van het Frans Strafwetboek in 1811). Rechtbankarchieven zijn uiteraard fundamentele bronnen voor de kennis van alle aspecten van de werking van de politiediensten en van het gerechtelijk apparaat. Verder kunnen deze archieven aangewend worden voor de analyse van de toepassing van rechtsnormen in de meest diverse domeinen.

Verschillende categorieën bescheiden uit het rechtbankarchief weerspiegelen in hoge mate “le vécu social et économique”. Strafdossiers stralen wat dat betreft een grote detailrijkdom uit. De getuigenverhoren en de inlichtingenbulletins van betichten zijn gegeerd “voer” voor zowel kwantificerend als kwalitatief onderzoek. In strafdossiers komen vaak mensen aan het woord die elders geen bronnen van vergelijkbare omvang hebben nagelaten: het zijn de grote groep van onmondigen, kleine delinquenten, bedelaars en landlopers, vreemdelingen en marginalen. De op het eerste gezicht anekdotische getuigenissen en verklaringen van huispersoneel, boden, leerjongens, seizoenarbeiders, prostituees, ongehuwde moeders en “kwade” vrouwen, “onhandelbare” of ontspoorde jongeren,

opstandige arbeiders of slachtoffers van incest en verkrachting belichten zoals geen andere bron de sociale werkelijkheid, de leef- en werkomstandigheden, de menselijke gedragingen en mentaliteiten. De Brusselse hoogleraar Jean Puisseant maakte als een der eersten gebruik van strafdossiers voor zijn studie van de socialistische arbeidersbeweging in de Borinage. De bronwaarde van assisendossiers betreffende politieke en persmisdrijven, kindermoord, smaad aan publieke ambtenaren (in tijden van verkiezingen bijvoorbeeld), seksuele delinquentie, vermogensdelicten en collectieve acties (hongeropstanden) uit de eerste helft van vorige eeuw worden sinds lang niet meer in vraag gesteld. Minstens even interessant zijn de strafdossiers van de correctionele rechtbanken en van de hoven van beroep betreffende openbare zedenschennis, nachtlawaai (charivari's), kleine vermogensdelicten, ambtsmisdrijven (begaan door ambtenaren), misdrijven in de economische en financiële sfeer (fraude, bedrieglijke bankbreuk) en jeugdcriminaliteit. Vermelden we ook nog de strafdossiers waar de inzichten van de criminologie en de medicalisering van de criminaliteit aanwijsbaar zijn (cf. de problematiek van de ontoerekeningsvatbaarheid). Een kwantitatieve analyse van de vonnissen en bijhorende stukken in burgerlijke en handelszaken laat ons toe de conflictbehandeling in het verleden beter te begrijpen. Welke was de aard van de behandelde zaken in relatie tot de sociaaleconomische context van een arrondissement, een provincie? In welke mate worden processen van verstedelijking, industrialisering en milieuverloedering, schaalvergroting binnen de landbouwsector, verandering in de arbeidsprocessen, verpreutsing op seksueel gebied, technologische innovaties of demografische transformaties weerspiegeld in de aard van de voor de rechtbank aanhangig gemaakte zaken? De archieven van de burgerlijke rechtbank bieden heel wat mogelijkheden voor aanvullend onderzoek in verband met gezinssociologisch-historisch onderzoek. We kunnen hier verwijzen naar de bescheiden in verband met voogdijen, adopties, echtscheiding, familiedrama's, het statuut van de vrouw (toelatingen om handel te drijven of in rechte te treden), collocatie van (al dan niet vermeende) geesteszieken, nalatenschappen, de neerlegging van eigenhandig geschreven testamenten (de mystieke of olografische testamenten), enz.

De falingsdossiers en de vonnissen in handelszaken van de rechtbanken van koophandel zijn schitterende bronnen voor het traceren van de economische en commerciële activiteit in een bepaalde regio en voor de eventuele belangenconflicten tussen financiële, handels- en industriële ondernemingen onderling. Deze bronnen bevatten gedetailleerde beschrijvingen van het vermogen van individuen, families en vennootschappen (opsomming van activa en passiva), de namen van schuldeisers en de aard van de schulden, details over commerciële contacten, enz. De archieven van deze rechtscolleges worden nog steeds onderschat als bron voor de geschiedenis van ondernemingen en van hun bedrijfsleiders. Sommige series bieden uniek materiaal voor prosopografisch onderzoek, dit wil zeggen biografisch onderzoek om gemeenschappelijke kenmerken van een sociale groep op het spoor te komen, of kunnen hierop een aanvulling bieden. Hierbij aansluitend moet het belang van de sekwesterdossiers van de parketten worden benadrukt. Na de Duitse bezetting nam de Belgische overheid maatregelen om de goederen en belangen op Belgisch grondgebied van de onderdanen van de mogendheden die met België in oorlog waren op te sporen en in hun bewaring te voorzien.

De aangifte en de sekwestrering van de hoger genoemde goederen en belangen werd geregeld door de besluitwet van 10 november 1918. De aangifte moest gebeuren bij de procureur des Konings van het arrondissement waarin de natuurlijke personen gevestigd waren of waar de goederen zich bevonden. De sekwestratieprocedure heeft geleid tot de beslaglegging van bedrijfsarchieven en tot de vorming van honderden dossiers. Het Rijksarchief te Beveren bewaart meer dan 3000 sekwesterdossiers gevormd door het parket te Antwerpen. Deze dossiers zijn ook bewaard voor de parketten van Dendermonde, Ieper, Oudenaarde en Veurne.

De geschillen die voor de vrederechter werden gebracht, werpen een licht op burenruzies (erfdienstbaarheden), op de verhoudingen tussen eigenaars en huurders of pachters, tussen werkgevers en werknemers. De minuten van akten van verkoop, opgemaakt door de vrederechter, bevatten vaak gedetailleerde boedelbeschrijvingen (bijvoorbeeld van het bezit van pastoors, kunstenaars, renteniers, enz.), terwijl de processen-verbaal van familieraden uitgelezen bronnen zijn voor de familiekundige.

Ten slotte kan gewezen worden op bronnen voor de geschiedenis van de vrijheidsberoving. Enerzijds zijn er de vonnissen op verzoek (soms met bijhorende stukken) in verband met de collocatie en onbekwaamverklaring. Voor de periode na 1930 komen ook de interneringsdossiers van de rechtbanken en de parketten als bron in aanmerking. Met de wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen en de gewoontemisdadigers, beschikte de overheid over een instrument waarmee beklaagden die zich in een bepaalde geestestoestand bevonden, in observatie konden gesteld worden of aan dwangverpleging onderworpen. Onder die wet vielen ook veroordeelden die tijdens hun opsluiting psychiatrische problemen vertoonden. Internering is geen straf maar een beschermings- of beveiligingsmaatregel met curatieve doeleinden voor de geïnterneerde. De internering kan worden uitgesproken door een vonnisgerecht (de correctionele rechtbank of het hof van beroep) en door een onderzoeksgerecht (de raadkamer of de kamer van inbeschuldigingstelling), tenzij het een politieke misdaad, een politiek wanbedrijf of een persdelict betreft. Het strafdossier van de betrokkene wordt bewaard ter griffie van de rechtsmacht die de inobservatiestelling heeft uitgesproken. Die strafdossiers bevatten naast alle stukken betreffende de persoon van de verdachte (inlichtingsbladen en dergelijke) en het gepleegde misdrijf, verslagen van deskundigen betreffende de "tekenen van abnormaliteit", de graad van ontoerekeningsvatbaarheid van de beklaagde en de opportuniteit van een inobservatiestelling en internering, evenals processen-verbaal van getuigenisverhoren en confrontaties verricht door de onderzoeksrechter. Ze worden zoals alle strafdossiers chronologisch geordend per jaar en volgens de datum van de uitspraak (datum van de beschikkingen van de rechtbank of van de raadkamer waarbij de internering werd gelast of geweigerd). Naast de griffies leggen ook de parketten interneringsdossiers aan. De dienst strafuitvoering van het parket houdt voor elke betrokkene een administratief of persoonlijk dossier bij waarin alle stukken betreffende de inobservatiestelling en de uitvoering van de interneringsmaatregel terecht komen. Een gelijkaardig dossier wordt aangelegd door de commissie voor de bescherming van de maatschappij en, binnen afzienbare tijd, door de rechtsoptvolger ervan, de strafuitvoeringsrechtbank.

Rechtbankarchieven komen uiteraard in aanmerking voor lokaal historisch onderzoek. Vooral de dossiers van de hoven van assisen zijn gegeerde bronnen voor lokale onderzoekers omwille van hun detailrijkdom en volledigheid. Het is niet uitzonderlijk dat aan de hand van een lijvig assisendossier over een moord op een politicus, een zware mishandeling, een kindermoord of een diefstal met bezwarende omstandigheden (bendevoorming, diefstal bij nacht en met braak) zowat alle aspecten van de lokale samenleving in getuigenverhoren, en zelfs in de beschuldigingsakte, uit de doeken worden gedaan. Voor de eerste helft van de 19^e eeuw bestaan nogal wat assisendossiers over machtsmisbruik door veldwachters en over versterking van de openbare orde die tot de eersterangsbronnen van de lokale geschiedschrijving behoren. Lokale strafrechtsgeschiedenis is in de mode, zowel in binnen- als in buitenland. De laatste jaren verschijnen regelmatig “microgeschiedenissen” waarin een moord, een sensationele overval of een collectieve actie van een kleine dorpsgemeenschap centraal staan.

In het archief van de burgerlijke rechtbank treft de lokale vorsers erg waardevolle verslagen van deskundigen aan (vooral situatieschetsen, plannen van verdwenen gebouwen, enz.). Tenslotte signaleren we het belang van de (eind) beslissingen van de rechtscolleges, namelijk de vonnissen en de arresten, vooral dan in burgerlijke en handelszaken. Deze vonnissen zijn meestal toegankelijk via alfabetische klappers op naam van de partijen. De vonnissen zijn gemotiveerd, wat betekent dat de definitieve beslissing in een rechtszaak wordt vooraf gegaan door een erg gestoffeerde aanhef. Deze aanhef, die soms verschillende bladzijden in beslag neemt, vormt een mijn aan gegevens (namen van betrokken personen en instellingen, chronologische opsomming van handelingen, data van akten en andere “contextinformatie”). De vonnissen, en *mutatis mutandis* ook de arresten, vormen zonder enige twijfel een goede “uitvalsbasis” voor verder onderzoek.

Vorsers die zich inlaten met de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog kunnen onder meer terecht in de archieven van de parketten: inkomende processen-verbaal, verslagen van de Duitse militaire overheid, notitieregisters en dergelijke. In de archieven van de (opgeheven) krijgsauditoraten treft men de dossiers aan van zonder gevolg geklasseerde zaken en buitenvervolginstellingen, terwijl in die van de krijgsraden de vonnissen en dossiers kunnen geraadpleegd worden inzake personen veroordeeld voor collaboratie.

De genealoog die op zoek is naar bronnen om de “familiale context” wat nader te onderzoeken komt in het rechtbankarchief beslist aan zijn trekken. Uiteraard kunnen ook voor gezinsgeschiedenissen alle gerechtelijke bronnen in aanmerking komen. Specifiek voor de doelgroep van de familiekundigen vermelden we voor het parket: de administratieve dossiers in verband met naamsverandering, gerechtelijke verklaring van overlijden en vaderlandskeuze; voor de burgerlijke rechtbank: de vonnissen op verzoek in verband met de homologatie van de beraadslagingen van de familieraden of van de akten van bekendheid, de olografische testamenten; voor het vrederecht: de akten en vonnissen in burgerlijke zaken; voor de strafgerichten: de strafdossiers en bijhorende toegangen (vonnissen en arrestboeken, registers) van de hoven van assisen en van de correctionele rechtbanken, de politievonnissen van de vrederechter.

De onderzoeker kan zich oriënteren aan de hand van de volgende toegangen:

- BUYCK (J.). *Inventaris van het archief van het parket bij de rechtbank van eerste aanleg te Mechelen (1795-1969)*. Brussel, 2002.
- CAZAUX (J.), HEUSEQUIN (S.), VELLE (K.). *Inventaris van het archief van het Hof van assisen van Oost-Vlaanderen en rechtsvoorgangers (1796-1958)*. Brussel, 1998.
- CUYL (N.), OREC (L.), VAN HONACKER (K.). *Inventaris van de arbeidsrechtbank te Antwerpen. Overdracht 2004 (1849-1974)*. Brussel, 2005.
- DEPOORTERE (R.). *Inventaire des archives de la Cour d'appel de Bruxelles (dossiers des appels en matière correctionnelle 1885-1891)*. Brussel, 1998.
- DEPOORTERE (R.), MARGINET (A.). *Inventaire des archives du tribunal de première instance de Bruxelles. Tribunal correctionnel 1795/1796-1918*. Brussel, 1998.
- DROSSENS (P.), HEUSEQUIN (S.). *Inventaris van het archief van het parket van de procureur des Konings te Antwerpen (1803-1959)*. Brussel, 2007.
- DROSSENS (P.). *Inventarissen van de archieven van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Veurne. Rechtbank algemeen (1803-1888), burgerlijke rechtbank (1800-1963) en correctionele rechtbank (1800-1939)*. Brussel, 2005.
- MUYS (E.). *Inventaris van de archieven van de vredegerichten van Oost-Vlaanderen*. Brussel, 1997.
- MUYS (E.). *Inventaris van het archief van de rechtbank van koophandel te Gent (1799-1980)*. Brussel, 1999.
- NIEBES (P.-J.). *Inventaires des archives des conseils de prud'hommes de Binche, Charleroi, Dour, La Louvière, Pâturages et Soignies et de la commission arbitrale des accidents du travail de l'industrie charbonnière des bassins de Charleroi et de la Basse-Sambre*. Brussel, 2007.
- NIEBES (P.-J.). *Inventaire des archives des justices de paix de l'arrondissement judiciaire de Charleroi*. Brussel, 2004.
- OREC (L.), VAN HONACKER (K.). *Inventaris van het archief van de rechtbank van koophandel te Antwerpen. Overdracht 2004 (1850-1997)*. Brussel, 2004.
- PETITJEAN (B.). *Inventaire des archives des justices de paix des arrondissements d'Arlon et de Neufchâteau (sauf le canton de Saint-Hubert)*. Brussel, 2001.
- PIRLOT (V.). *Inventaire des archives du parquet près du tribunal de première instance de Neufchâteau (1796) 1800-1987*. Brussel, 2008.
- VELLE (K.), CAZAUX (J.), HEUSEQUIN (S.). *Inventarissen van de archieven van de werkrechtshoofden voor zeelieden te Antwerpen (1948-1973), van de rechtbank van eerste aanleg te Ieper (burgerlijke rechtbank (1949-1960) en correctionele rechtbank (1914-1961), van de consultatieve commissie te Ieper (1944-1946) en van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen – jeugdrechtbank (1912-1965)*. Brussel, 2000.
- VELLE (K.). *Inventarissen van de archieven van de Rechtbank van eerste aanleg te Brugge (Rechtbank Algemeen en Burgerlijke Rechtbank) en van de Rechtbank van koophandel te Brugge*. Brussel, 1997.
- VELLE (K.) m.m.v. DROSSENS (P.). *Inventaris van het archief van het parket van de procureur des Konings te Antwerpen. Diverse overdrachten*. Brussel, 2007.

Een exhaustief overzicht van alle inventarissen verschenen bij het Rijksarchief is terug te vinden in de databank met publicaties op de website <http://arch.arch.be>.

Volgende bijdragen gaan in op de mogelijkheden die de gerechtelijke archieven voor het onderzoek bieden:

- BASTIN (E.), TIXHON (A.). Délinquance ordinaire ou situation d'exception? Les retombées de la guerre franco-allemande de 1870-1871 sur l'activité de l'auditorat militaire des provinces de Namur et de Luxembourg, in *BTNG*, 2006, nrs. 1-2, p. 49-96.
- BEKERS (J.). Het archief van de politierechtbank als bron van sociale geschiedenis. Een voorbeeld te Antwerpen omstreeks 1900, in *Bijdragen tot de geschiedenis*, 1969, p. 187-211.
- BEKERS (J.). Het archief van de rechtbanken van koophandel in België (19e en 20e eeuw). Een bron voor de sociaal-economische geschiedenis, in *ABB*, extranr. 10, 1973, p. 231-244.
- BOUMANS (R.). Rapport relatif à la conservation des archives judiciaires contemporaines, in *Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis. Mededelingen*, 1957, nr. 1, p. 29-34.
- CHAUVAUD (F.), PETIT (J.-G.), eds. *L'histoire contemporaine et les usages des archives judiciaires (1800-1939)*. Parijs, 1998.
- DROSSENS (P.). De archieven van de rechtbanken van koophandel, in DERWAELE (J.), ed. in *Leveranciers en klanten. Valoriatie van het archiefaanbod voor bedrijfshistorisch onderzoek. Handelingen van de studiedag van vrijdag 7 oktober 2005 te Kortrijk*. Brussel, 2006, p. 93-99.
- GILISSEN (J.). Rapport relatif à l'utilisation des archives des juridictions militaires pour l'étude de l'histoire de la période 1939-1945, in *Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis. Mededelingen*, 1957, nr. 1, p. 35-39.
- GODDING (P.). Consultabilité et exploitation scientifique des archives judiciaires en Belgique par l'historien (19e-20e siècle), in *ABB*, 1978, p. 287-306.
- HOEGAERTS (J.). Legal or Just? Law, Ethics, and the Double Standard in the Nineteenth-Century Court, in *Law and History Review*, 2008, nr. 2, p. 259-284.
- KURGAN-VAN HENTENRYK (G.). La violence au tribunal correctionnel de Bruxelles au XIXe siècle, in KURGAN-VAN HENTENRYK (G.), ed. *Un pays si tranquille: la violence en Belgique au XIXe siècle*. Brussel, 1999, p. 87-105.
- LUYTEN (D.), KESTELOOT (C.), eds. *Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*. Brussel, 2003 (Berichtenblad van het Studie- en documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, dossier 38).
- MEULDERS (C.), MATTHIJS (K.). «On ne se jouera pas du divorce!» Echtscheiding in de negentiende eeuw in het licht van de echtscheidingspraktijk te Brugge (1865-1914), in *BTNG*, 1996, p. 64-103.
- PUISSANT (J.). L'intérêt des archives judiciaires pour le chercheur, in *Pour une nouvelle loi belge sur les archives. Voor een nieuwe Belgische archiefwet*. Brussel, 1986, p. 103-106 (*ABB*. Extranr., 23).
- ROUSSEAU (X.). Un patrimoine en péril? Réflexions sur les sources pour l'histoire de la justice en Belgique (XIXe-XXe s.), in *ABB*, 1993, p. 65-115.
- VELLE (K.). Gerechtelijke archieven, in ART (J.), ed. *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel IIIb*. Gent, 1996, p. 219-256.
- VELLE (K.), MUYS (E.). Het archief van het vredegerecht als bron voor familie-kunde, in *Vlaamse Stam*, 1998, nr. 2, p. 41-62.

Zie ook: FARCY (J.-C.). *Guide des archives judiciaires et pénitentiaires. 1800-1958*. Parijs, 1992.

3.3. *Belangrijkste bronnenreeksen*

In verband met de belangrijkste archivalische bronnen van de rechterlijke macht maakt men best een onderscheid tussen de archieven van de gewone rechtscolleges enerzijds, en die van het openbaar ministerie anderzijds.

3.3.1. *De gewone rechtscolleges*

In de archieven van de rechtscolleges treft men *grosso modo* drie soorten archiefstukken aan: ten eerste bescheiden die verband houden met de organisatie van de rechtbank (bijvoorbeeld het aanwezigheidsregister, het register van de beraadslaging van de rechtbank of het hof en de ministeriële omzendbrieven), ten tweede bescheiden die de “neerslag” vormen van de rechtsgang (bijvoorbeeld de beslissingen van de rechtbank), en ten slotte bescheiden die het resultaat vormen van de buitengerechtelijke en administratieve activiteiten van de rechtbank of van leden van de rechtbank (bijvoorbeeld stukken die bij de rechtbank werden neergelegd). Op de twee laatste punten wordt nader ingegaan.

Het vredegerecht

Bij de vredegerichten worden de bescheiden gevormd tijdens de voorafgaandelijke verzoeningsprocedure voor de vrederechter (register van verzoeningen en, voor zover afzonderlijk bewaard, processen-verbaal van verzoening en van niet-verzoening) normaliter bewaard. Bescheiden betreffende de rechtspleging in burgerlijke zaken zijn de algemene rol van zaken, de registers van (vrij)willige verschijning en van verschijning op dagvaarding (beiden ingevoerd in 1844), de verslagen van de zittingen (zittingsbladen), de minuten van de vonnissen en de alfabetische tafel op de namen van de partijen. Als eigentijdse toegang tot de vonnissen kan gebruik gemaakt worden van het repertorium van de griffier waarin alle minuten in chronologische volgorde werden ingeschreven. In kleine gerechtelijke kantons werden de minuten van vonnissen en burgerlijke akten samen met de repertoria in één deel ingebonden. De vonnissen in strafzaken, alsook de eigentijdse toegangen hierop (het zogenaamde vonnisregister en de tabellen van vonnissen) werden afzonderlijk bewaard. De strafdossiers, gevormd door de vredegerichten (en later door de autonome politierechtbanken), werden in het verleden systematisch vernietigd omdat men de voornaamste informatie ook terugvindt in het vonnis of in het register van strafuitvoering van het openbaar ministerie.

De rechtbank van eerste aanleg

In verband met de burgerlijke rechtspleging voor de rechtbank van eerste aanleg (voor de periode tot 1967) treft men in de archieven steeds aan: rollen (algemene rollen en bijzondere rollen per kamer), besluiten of conclusies (neergelegd door de pleitbezorgers), processen-verbaal van rechtstreekse of ter zitting gehouden getuigenverhoren (enkwesten of *enquêtes*), processen-verbaal van plaatsbezoeken, van buiten de zitting gehouden getuigenverhoren en van

ondervragingen op feiten en artikelen (vraagpunten of *interrogatoires sur faits et articles*), processen-verbaal van rangregeling en evenredige verdeling (*actes de produit* of akten van overlegging) en ten slotte de verslagen van de zittingen (zittingsbladen) en vonnissen geveld in publieke zitting. De vonnisboeken en de zittingsbladen zijn soms vergezeld van chronologische en alfabetische repertoria. Afhankelijk van de initiatieven van de griffier werden zittingsbladen en bijhorende stukken met betrekking tot specifieke aangelegenheden (bijvoorbeeld fiscale zaken) afzonderlijk bewaard. De beschikkingen in kortgeding (*référés*), genomen door de voorzitter van de rechtbank, worden eveneens door de griffier bewaard. Een bijzondere plaats nemen de vonnissen en bevelschriften op verzoekschrift in. Zij worden soms in één chronologische reeks ondergebracht of afzonderlijk, volgens de aard van de zaak. Het kan hierbij gaan om naamswijziging, gratis rechtspleging (*pro Deo*), echtscheiding om welbepaalde redenen, collocatie, verplaatsing of invrijheidstelling van geesteszieken, de opsluiting van kinderen wegens slecht gedrag, de homologatie van akten van bekendheid en van processen-verbaal van familieraden. Onder het regime van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (1806-1967) bestond geen rechtsplegingsdossier. De bescheiden werden naargelang van de aard van de zaak in afzonderlijke series ondergebracht. Het Gerechtelijk Wetboek introduceerde vanaf 1969 het dossier van de algemene rol waarin alle akten en stukken betreffende het geding, samen met de afschriften van de beslissingen, werden samengevoegd.

Vermelden we ten slotte nog de epuratedossiers van de burgerlijke rechtbank en van het hof van beroep. Deze werden aangelegd met het oog op een gerechtelijke uitspraak betreffende het verzoek tot opheffing of beperking van de vervalvenverklaring of ontzetting uit de burgerrechten (wet van 14 juni 1948 betreffende de epuratie inzake burgertrouw). In de epuratedossiers van het parket vindt men de administratieve neerslag van het informatieonderzoek dat de procureur des Konings verrichtte (vooral briefwisseling met diverse overheden, waaronder de krijgsauditoraten).

In verband met de rechtspleging voor de correctionele rechtbank zijn op de eerste plaats de dossiers van rechtspleging vermeldenswaard, dit wil zeggen de strafdossiers betreffende de gevonniste zaken, en verder de dossiers in zaken waarbij de raadkamer een beschikking “niet vervolging” nam (de zogenaamde “buitenvervolginstellingen”) en de dossiers van zaken waar een “ontslag van onderzoek” werd bevolen.

De strafdossiers van de kinderrechtbank (vanaf 1912) en van de jeugdrechtbank (vanaf 1965) zijn relatief goed bewaard. Volgens de richtlijnen in de selectielijst worden deze dossiers, na schoning, integraal bewaard. De dossiers betreffende burgerlijke zaken (vanaf 1966) komen voor het merendeel in aanmerking voor vernietiging.

De rechtbank van koophandel en de werkrechtensraad

De bescheiden van rechtspleging, gevormd door de rechtbank van koophandel of door de burgerlijke rechtbank zetelend in handelszaken (bij ontstentenis van een rechtbank van koophandel), zijn vergelijkbaar met die van de rechtbank van eerste aanleg. De archiefvorming in handelszaken is complex en uitgebreid. Ook hier treffen we aan: rollen, dossiers van faillissementen (de zogenaamde

falingsdossiers) en gerechtelijke akkoorden (concordaten), scheidsrechtelijke beslissingen, dagvaardingen, vonnissen op verzoekschrift (onder meer tot faillietverklaring, tot oproeping voor de rechtbank, tot verkoping, tot aanduiding van scheidsrechters of deskundigen, tot ondervragingen en dergelijke), zittingsbladen, conclusies, vonnissen geveld in publieke zitting met bijhorende repertoria en klappers, processen-verbaal van rechtstreekse getuigenverhoren en tegenverhoren, akten van borgstelling, ondervragingen over feiten en vraagpunten, enz.

De voornaamste stukken van rechtspleging van de werkrechtersraad zijn: de registers van de verzoeningen en van de behandelde zaken (rol), de zittingsverslagen, de vonnissen en de eventueel bewaarde dossiers en repertoria.

De hoven van beroep en assisen

De archiefvorming bij de hoven van beroep is minder complex. We vinden er de rollen van de respectievelijke kamers (de kamer van inbeschuldigingstelling en de kamers bevoegd in correctionele, burgerlijke en fiscale zaken), de verschillende reeksen arresten (voor correctionele, burgerlijke, fiscale, en eventueel ook voor verkiezings- en militiezaken) met bijhorende chronologische repertoria en alfabetische klappers op naam van de eisers, alsook de processtukken (in burgerlijke zaken zijn dit bijvoorbeeld de besluiten van de pleitbezorgers, de verslagen van de deskundigen en de getuigenverslagen [periode vóór 1967]) en de strafdossiers. Bijzondere series vormen de dossiers “eerherstel”, “internering” en “buitenvervolginstelling” van de kamer van inbeschuldigingstelling en de epuratie-dossiers van het hof. Waardevol voor het historisch onderzoek zijn de stukken van rechtspleging voor de hoven van assisen. Het betreft hier enerzijds de arresten (en eigentijdse toegangen), anderzijds de uitgebreide series strafdossiers.

De buitengerechtelijke functie

Bescheiden die verband houden met de buitengerechtelijke of administratieve activiteiten van rechtscolleges treft men vooral aan bij de burgerlijke rechtscolleges en bij de rechtbanken van koophandel. Voor het vrederecht kan verwezen worden naar de bescheiden in verband met de willige rechtsmacht van de vrede-rechter: de minuten van burgerlijke akten (verslagen van familieraden, processen-verbaal van gerechtelijke verkopen) en bijhorende repertoria, de voogdijregisters (ingevoerd in uitvoering van de Hypotheekwet van 1851) en de processen-verbaal van arbeidsongevallen (vanaf 1903). Voor de burgerlijke rechtbank kan enerzijds verwezen worden naar de registers van ter griffie neergelegde stukken (onder andere betreffende de neerlegging van de dubbels van de registers van de burgerlijke stand, van de dubbels van de repertoria van notarissen, van deskundigenverslagen, processen-verbaal van eedaflegging en dies meer), en verder naar de registers van verklaringen van verwerping van nalatenschap en bijhorende stukken en registers van huwelijksdispensaties (decreet van 20 prairial jaar XI, art. 5), en anderzijds naar de minuten van akten en processen-verbaal opgemaakt door de griffier.

Ook in het archief van de rechtbanken van koophandel treft men bescheiden aan die niets met rechtspleging te maken hebben. We vermelden hier: de registers van eedaflegging van curatoren en deskundigen, de serie neergelegde stukken (akten van maatschappijen, huwelijkscontracten, volmachten, processen-verbaal

van machtigingen aan de echtgenote om handel te drijven), zeevaartverslagen, processen-verbaal van openbare verkopen, verslagen van zeevaartdeskundigen, processen-verbaal van bezoeken aan schepen, enz. Gelijkaardige stukken vindt men ook bij de werkrechtshraden: processen-verbaal betreffende de neerlegging van nijverheidsmodellen (alsook de nijverheidsmodellen en de tekeningen zelf), werkhuisreglementen, bescheiden in verband met verzoeningen, enz.

De rechtbank van koophandel beheerde vanaf 1927 ook het handelsregister (wet van 30 mei 1924, gecoördineerd door de wet van 20 juli 1964). In het handelsregister werden de Belgische en buitenlandse handelaars en vennootschappen ingeschreven, vanaf het moment dat ze in België een handelszaak, filiaal of bijkantoor hadden. Elke wijziging, evenals de schrapping, moest hierin worden geregistreerd. De wet van 16 januari 2003 integreerde het handelsregister in de Kruispuntbank van Ondernemingen. De dossiers van het handelsregister berustend bij de griffies werden afgesloten en zijn ondertussen nagenoeg integraal aan het Rijksarchief overgedragen. De vennootschapsdossiers – de gebundelde akten van handelsvennootschappen die sinds 1973 deel uitmaken van het handelsregister (wet van 6 maart 1973) –, blijven onder het beheer van de rechtbank van koophandel en vormen nu het rechtspersonenregister dat onderdeel is van de Kruispuntbank van Ondernemingen.

3.3.2. *Het openbaar ministerie*

Naast de griffies behoren de parketten bij de verschillende rechtscolleges tot één van de belangrijkste groep archiefvormers in België. De reeksen bescheiden, gevormd door de diensten van de procureur des Konings, zijn voor het historisch onderzoek veruit de belangrijkste. Binnen de categorie bescheiden van algemene aard en betreffende het toezicht op de regelmatigheid van de diensten van de rechterlijke macht vermelden we enkel de omzendbrieven van de minister en van de procureurs-generaal, de zogenaamde documentatiekasten en de personeelsdossiers. De parketdiensten hebben sinds de Eerste Wereldoorlog over zowat alle aspecten van het maatschappelijk leven en over de gerechtelijke organisatie een uitgebreide documentatie aangelegd (processen-verbaal over “kiese” aangelegenheden, relevante teksten uit parlementaire voorbereidingen van wetten, onderrichtingen en dienstnota's van de procureur-generaal, briefwisseling betreffende de uitvoering van deze onderrichtingen, en dergelijke). Voor het interbellum en de laatste oorlogsperiode zijn die “strategische” dossiers slecht bewaard gebleven.

Van alle leden van de rechterlijke macht (zittende en staande magistratuur, griffiers), van deurwaarders en notarissen, van het bedienend personeel van griffies en parketten, van de officieren van gerechtelijke politie en andere groepen werden personeelsdossiers (en eventueel ook tuchtdossiers) aangelegd. De series persoonlijke dossiers namen reeds in de 19^e eeuw een aanvang maar worden pas sinds 1946 goed bewaard. In verband met administratieve zaken bevat het parketarchief politiereglementen van provincies en gemeenten uit het rechtsgebied, ledenlijsten en dossiers in verband met vzw's (sinds 1921) en uitgebreide dossiers “periodieke verslagen” aan de hogere overheid (gerechtelijke statistieken, syntheserapporten over burgerlijke zaken, en dergelijke).

Eén van de hoofdopdrachten van het parket bestaat erin misdrijven op te sporen en te kwalificeren en passende straffen te vorderen tegen de overtreder van de wet. De bevoegdheid van het parket op strafrechtelijk gebied heeft sinds het laatste kwart van de 19e eeuw geleid tot immense papierstromen. Wanneer een zaak om diverse redenen niet voor de rechtbank wordt gebracht maar wordt geseponerd dan blijft het dossier op het parket bewaard. Het betreft hier de fameuze sepodossiers of dossiers “van als zonder gevolg geklasseerde zaken” met de ingangs- of notitieregisters als toegangen. Deze dossiers zijn erg ongelijk van inhoud en worden derhalve aan een strenge selectie onderworpen. Ze handelen over het niet invullen van belastingsformulieren, betwisting over de verkoopprijzen, valse getuigenissen, het niet betalen van verkeersbelasting, slagen en verwondingen, zelfmoorden, eerroof, valsmunterij, vogelverdelging, motor- en auto-ongevallen waarbij de dader voortvluchtig is, hanengevechten, aanslagen met springstoffen, het verlies van autonummerplaat, verlies van identiteitskaart, kleine diefstallen, echtelijke twisten, verlies van uurwerk of brieven tas, inbreuken op de wettelijke bepalingen in verband met de autoloze zondag, bankbreuk, onvrijwillige brandstichting, overspel, misbruik van vertrouwen, zedenschennis, openbare dronkenschap, wapendracht, miskennis van jachtrechten, aanmatiging van titels, omkopen van een openbaar ambtenaar, het niet betalen van onderhoudsgeld, de verwaarlozing van een kind, smaad aan de politie, enz.

Sommige dossiers bevatten interessante dossierstukken: lijsten van ontvreemde voorwerpen, foto's, uitgebreide verslagen van ondervragingen of bijzondere gebeurtenissen (rellen, stakingen, politieke meetings, samenscholingen, betogingen in verband met de schoolstrijd en andere manifestaties), medische rapporten, pamfletten en affiches, technische expertiseverslagen (in verband met verkeerszaken). De inhoud van de dossiers kan sterk verschillen van arrondissement tot arrondissement en van jaar tot jaar. In de dossiers te Leuven en te Gent komen stukken voor met betrekking tot de universiteit en het studentenleven (nachtlawaaï, diefstallen in studentenhomes, studentenmanifestaties (mei '68), acties rond Leuven-Vlaams) die men elders niet vindt; in de Gentse dossiers uit 1978 werden enkele dossiers bewaard die verband houden met de wereld van kunst en kunsthandel (diefstal van een schilderij van Léon De Smet, verkoop van een valse Saverys). Dossiers in verband met kinderverwaarlozing bevatten soms de neerslag van uitgebreid onderzoek en sociale rapporten, processen-verbaal van medische en toxicologische onderzoeken, foto's betreffende de huisvesting, enz. Dossiers in verband met zedenfeiten (aanranding op de eerbaarheid, exhibitionisme, verkoop van zedeloze geschriften, films strijdig met de goede zeden) zijn in elk parketarchief in grote getale aanwezig. De accurate beschrijving van de feiten kunnen soms een licht werpen op de sociale context en de mentale leefwereld van de tijdgenoten.

Een andere opdracht van het parket vormt de strafuitvoering. Hier is vooral het register van strafuitvoering of kortweg uitvoeringsregister van belang. Dit register vormt één van de basisdocumenten van de dienst strafuitvoering van het parket. Het wordt soms verkeerdelijk *registre des condamnations* genoemd en moet onderscheiden worden van het register van veroordeelden dat de griffie van de correctionele rechtbank in uitvoering van art. 600 Sv. bijhoudt. Naar het uitvoeringsregister wordt steeds teruggegrepen bij opzoeken, voor het afle-

veren van uittreksels uit het dossier, telkenmale er iets wijzigt in de uitvoering van de opgelegde straf (voorwaardelijke invrijheidstelling, het bekomen van eerherstel, de invrijheidstelling ingevolge een collectief genadebesluit van de Koning en dergelijke). Registers van strafuitvoering treft men ook aan in de archieven van het vrederecht, waar het thuishoort bij het door het openbaar ministerie bij de politierechtbank gedeponeerde archief, alsook in de archieven van parketten-generaal.

Vermelden we ten slotte dat de parketten talloze taken verrichten in verband met burgerlijke en administratieve zaken. Voor de voorbereiding van tientallen soorten adviezen die het parket jaarlijks moet verstrekken, worden dossiers aangelegd. Vanuit documentair oogpunt zijn de dossiers in verband met de burgerlijke stand het meest interessant, namelijk de dossiers in verband met de verzoeken tot naamsverandering, de verbetering en herstel van de akten van de burgerlijke stand, vermoedelijk overlijden en gerechtelijke verklaring van overlijden (Eerste en Tweede Wereldoorlog) en de bescheiden in verband met vaderlandskeuze. In sommige gevallen blijft in het archief van de procureur des Konings niet veel meer achter dan het advies van het openbaar ministerie en wat kantschriftjes. Het belangrijkste stuk voor de recht- en bewijszoekende blijft uiteraard het vonnis van de burgerlijke rechtbank dat werd overgeschreven in de rand van de registers van de burgerlijke stand. Zo werden vanaf 1922 de vonnissen van vervallenverklaring van nationaliteit overgeschreven in de registers van de burgerlijke stand, hetzij in de rand van het geboorteregister, hetzij in het register van nationaliteitsakten.

4. Publicaties

Heel wat informatie uit de rechtbankarchieven is ook in gedrukte vorm beschikbaar. Hier kan verwezen worden naar de juridische encyclopedieën van het Belgisch recht (zoals de *Pandectes belges*, de *Répertoire pratique du droit belge* en *Les Nouvelles. Corpus juris belgici*), naar tientallen rechtspraakverzamelingen (*Pasicrisie*, *Répertoire général de la jurisprudence belge* (onder redactie van L. JAMAR, nadien F. WALEFFE en P. DELAHAYE) en juridische vaktijdschriften die vaak uitstekend ontsloten zijn door indices op persoonsnamen en trefwoorden of naar de 19e-eeuwse gedrukte collecties van processtukken betreffende ophefmakende processen. Een rechtshistorische studie over de problematiek van de echtscheiding in de 19^e eeuw kan perfect gebeuren aan de hand van de analyse van de gedrukte rechtspraak en van de geschriften van tijdgenoten; voor een sociaal- en cultuurhistorische benadering verdient de raadpleging van de vonnissen op verzoekschrift en bijhorende getuigenverhoren echter aanbeveling. Hetzelfde kan gezegd worden over thema's in de strafrechtelijke sfeer, zoals dat van de openbare zedenschennis, de vruchtafdrijving, de onwettige uitoefening van de geneeskunde, kindermoord en kindermishandeling, enz. Voor bepaald historisch onderzoek in de juridische of justitiële sfeer komen de rechtbankarchieven zelfs niet of nauwelijks in aanmerking. Het is evident dat thema's zoals de evolutie van de gerechtskosten, de juridisering van de samenleving, de hervorming van de juryrechtspraak of de analyse van het beleid van de Belgische overheid ten aanzien van de gerechtelijke achterstand sinds de wet op de gerechtelijke organisatie van 1832, niet of niet op de eerste plaats via de archieven van de recht-

banken moeten onderzocht worden maar dat andere bronnen meer voor de hand liggen, zoals normatieve bronnen, omzendbrieven van de minister van justitie en de procureurs-generaal, de gerechtelijke statistieken en parlementaire voorbereidingen van wetten die de territoriale en materiële bevoegdheden van rechtscolleges of die het statuut van bepaalde juridische beroepen (notaris, advocaat, pleitbezorger, magistraat, griffier) wijzigden. Bovendien is het zo dat men vaak de gezochte informatie ook, en soms sneller, in andere archiefbestanden aantreft (archieven van ministeries, provincies, arrondissementscommissariaten, gevangenissen, balies, enz.) en dat de gegevens meer dan eens moeten aangevuld worden met informatie uit de archieven van de registratiekantoren, uit de registers van de burgerlijke stand en andere bronnen.

Wie een weg zoekt doorheen het “onmetelijke bos” van het gedrukte juridische bronnenmateriaal kan terecht bij:

DE THEUX (A.), KOVALOVSKY (I.). *Précis de méthodologie juridique. Les sources documentaires du droit*. Brussel, 1995.

VELLE (K.). *Recht en gerecht. Bibliografische inleiding tot het institutioneel onderzoek van de rechterlijke macht (1796-1994)*. Brussel, 1994, 2 dln.

